

Liturgi og Hymnologi i Folkekirken

Udredning og undersøgelse af behovet
for en
intensiveret efteruddannelse og udvikling af
gudstjeneste- og salmekundskab
for
præster, organister, kirkesangere,
kordegne, kirketjenere og gravere

Udarbejdet af

Jørgen Kjærgaard

Folkekirkens Institut
for
Præsteuddannelse, Pastorseminarium og Efteruddannelse

2006

Udgivet af:

**Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse,
Pastoralseminarium og Efteruddannelse
februar 2006**

Tryk: Dantryk, Hurup Thy

ISBN: 87-990014-7-0

**Copyright:
Udgiveren og Jørgen Kjærgaard ©**

INDHOLD

Forbemærkning	6
0.0 BAGGRUNDEN FOR UNDERSØGELSEN	
0.1 Fremgangsmåde	8
1.0 RESULTAT AF UDREDNING OG UNDERSØGELSE	
1.1 Status: Uddannelse og efteruddannelse i liturgi og hymnologi	10
1.1.1 Præster	
1.1.2 Organister	
1.1.3 Kirkesangere	
1.1.4 Kordegne	
1.1.5 Kirketjenere og Gravere	
1.1.6 Sammenfatning	
1.2 Undersøgelse af behovet for efteruddannelse i liturgi og salmekundskab	13
1.2.1 Præster	
1.2.2 Organister	
1.2.3 Kirkesangere	
1.2.4 Kordegne	
1.2.5 Kirketjenere og Gravere	
1.2.6 Biskoppernes tilkendegivelser	
1.2.7 Århus-undersøgelsen 2005	
1.2.8 Kirkeministeriets evalueringer 2000, 2004	
1.3 Idékatalog	22
1.3.1 Kursustilbud fælles for præster og organister	
1.3.2 Liturgisk "tænketank"	
1.3.3 Permanent hymnologisk arbejdsgruppe	
1.3.4. Studievejledning indenfor liturgi og hymnologi	
1.3.5 Koordinering af liturgisk og hymnologisk forskning	
1.4 PROJEKTFORSLAG: Studielektorat i Liturgi & Hymnologi	26

2.0 UDREDNING

Den aktuelle grunduddannelse i liturgi og hymnologi for de af folkekirkens personalegrupper, der er involveret i forberedelse og afholdelse af gudstjenester og kirkelige handlinger.

2.1 Præster	28
2.2 Organister	31
2.3 Kirkesangere og kirkekorledere	33
2.4 Kordegne	33
2.5 Kirketjenere og Gravere	33

3.0 UDREDNING

De nuværende efteruddannelsesmuligheder i liturgi og hymnologi for folkekirkens personalegrupper

3.1 Præster	34
3.2 Organister	35
3.3 Kirkesangere	35
3.4 Kordegne	35
3.5 Kirketjenere og Gravere	35

4.0 UNDERSØGELSE

Behovet for efteruddannelse i liturgi og hymnologi for præster, organister, kirkesangere, kordegne, kirketjenere og gravere i folkekirken.

Besvarelse af spørgeskema, januar-februar 2006

4.1 Præster	37
4.2 Organister	39
4.3 Kirkesangere	41
4.4 Kordegne	42

4.5 Kirketjenere og Gravere	42
5.0 KOMMENTARER OG TILKENDEGIVELSER	
Særlige tilkendegivelser fremkommet i forbindelse med undersøgelsen	
5.1 Præster	43
5.2 Organister	45
5.3 Kirkesangere	46
5.4 Kordegne, Kirketjenere og Gravere.....	47
6.0 OVERSIGT: SAMTLIGE BESVARELSER	48
7.0 BILAG	
7.1 Spørgeskema: præster, organister, kirkesangere, kordegne, kirketjenere/gravere ..	51
7.2 Spørgeskema: biskopperne	53
7.3 Modtagere af rapporten	55

Forbemærkning

Under en drøftelse mellem biskop Karsten Nissen, Viborg, i dennes egenskab af formand for Bestyrelsen for De Folkekirkelige Uddannelsesinstitutioner for Præster, og undertegnede - af liturgi- og hymnologi-ens nuværende vilkår i folkekirken - fremkom tanken om at gennemføre en behovsundersøgelse vedrørende uddannelsen i gudstjeneste- og salmekundskab blandt folkekirkens præster. Undersøgelsen skulle afdække, hvorvidt der er et uddannelsesmæssigt underskud på dette felt, som evt. kunne afhjælpes gennem en øget efteruddannelsesmæssig indsats.

Ligeledes fandt vi det både værdifuldt og nødvendigt at der etableres et videns-center, hvor erfaringer med nye gudstjenesteformer, ny salmedigtning og ny kirkemusik kunne samles, bearbejdes og gøres tilgængelige for folkekirken som helhed.

Rektorerne for folkekirkens præsteuddannelse tiltrådte de nævnte tanker, og anmodede i efteråret 2005 mig om at gennemføre en sådan undersøgelse. Jeg har valgt dels at redegøre for den nuværende uddannelsesindsats med hensyn til liturgi og hymnologi for alle de af folkekirkens personalegrupper, der er involverede i forberedelse og udførelse af gudstjenester og kirkelige handlinger, dels at undersøge især præsters og organisters behov for efteruddannelse i disse fagområder.

Undersøgelsens væsentligste værktøj har været et elektronisk spørgeskema, tilsendt alle brugere af kirkenettet. Dette skema blev udarbejdet af organist Mikael Ustrup, som også har medvirket ved systematiseringen af besvarelsenerne, og udfærdiget det grafiske materiale i nærværende rapport.

Resultaterne fremlægges her – i form af en rapport, der munder ud i en række forslag, udformet som et idékatalog, og som en projektbeskrivelse.

Vestervig, februar 2006
Jørgen Kjærgaard

0.0 BAGGRUNDEN FOR UNDERSØGELSEN

Siden fremkomsten af Alterbogen 1992 er en større liturgisk frihed i folkekirken blevet knæsat. Dette har i nogen grad sat præster og gudstjenestemedarbejdere i et dilemma – mellem "tidens" udtalte og udtalte forventninger om større liturgisk variation, og et uddannelsesmæssigt efterslæb hvad angår netop kendskabet til det liturgiske værktøj.

Siden fremkomsten af Den Danske Salmebog (2002), er et omfattende nyt salme- og melodirepertoire lagt frem til menighedernes brug. Dette indebærer en både praktisk-teologisk og musikalsk udfordring for gudstjenestens og de kirkelige handlingers medvirkende - af et omfang, som kræver særlige muligheder for tilegnelse, og inspiration til omsætning af dette sangstof i praktisk kirkelig brug.

Det almene traditionstab mht. fortrolighed med gudstjenesten og de kirkelige handlinger og det forvitrede kendskab til salmebogens indhold er en medvirkende og forstærkende faktor, fordi det også har præget de yngre generationer af præster, organister og kirkesangere, hvor der oftere spores liturgisk usikkerhed og bristende fortrolighed med et dækkende salmerepertoire.

Den store variation i eksperimenterende gudstjenesteformer, kirkemusik og ny salmedigtning kalder endvidere på et liturgisk-hymnologisk laboratorium i folkekirkeligt regi. Et liturgisk, hymnologisk og kirkemusikalsk videnscenter, hvor erfaringer med nye gudstjenesteformer, salmer og ny kirkemusik kan samles, bearbejdes og omsættes til et teologisk og liturgisk forsvarligt idé-materiale til brug i folkekirkens menigheder.

En række kursusinitiativer på stiftsplan omkring liturgi, hymnologi og kirkemusik gennem de seneste år har manifesteret et behov for at gøre dette til et særligt indsatsområde mht. uddannelse og efteruddannelse af de af folkekirkens personalegrupper, der er involverede i forberedelse og udførelse af gudstjenester og kirkelige handlinger, og i den kirkelige grund-undervisning.

0.1 Fremgangsmåde

Udredning

Ved henvendelse til De teologiske Fakulteter i København og Århus, samt Menighedsfakultetet i Århus og Dansk Bibelinstitut i København og Pastoralseminarierne i hhv. København og Århus er den eksisterende uddannelse i liturgi og hymnologi som pastoral-teologiske discipliner blevet klarlagt (afsn. 2.1). Ved henvendelse til musikkonservatorierne i København, Odense, Århus, Aalborg og Esbjerg, samt folkekirkens kirkemusikskoler er grunduddannelsen i liturgi og hymnologi for organister og kirkesangere på samme måde udredt (afsn. 2.2-3). Henvendelser til Danmarks Kordegneforening og Foreningen af Landsbygravere har klarlagt omfanget af uddannelse i liturgi og salmekundskab for disse personalegrupper (afsn. 2.4-5).

Tillige er de eksisterende efteruddannelsesmuligheder for samtlige involverede personalegrupper blevet afdækket (afsn. 3).

Undersøgelse

Samtlige præster i folkekirken er blevet adspurgt om deres opfattelse af den eksisterende uddannelse i liturgi og hymnologi, og et evt. behov for specifik efteruddannelse i disse praktisk-teologiske fagområder. Denne undersøgelse er gennemført som en spørgeskemaundersøgelse via Kirkeministeriets Intranet (afsn. 4); samt Præsteforeningens Blad.

Endvidere er alle folkekirkens organister blevet spurgt – gennem et fortrykt spørgeskema i de tre fagblade: Organistbladet (fagorgan for Dansk Organist- og Kantorsamfund), PO-bladet (fagorgan for Foreningen af Præliminære Organister) og Dansk Kirkemusikertidende (medlemsblad for Foreningen af Danske Kirkemusikere). I sidstnævnte organ er også kirkesangere blevet anmodet om at besvare det fortrykte spørgeskema.

Gennem fagbladene for Danmarks Kordegneforening og Foreningen af Kirke- og Kirkegårdsansatte er der ligeledes fremsendt spørgeskemaer.

Endelig blev der sendt en særlig anmodning til samtlige biskopper om en tilkendegivelse af deres indtryk af den liturgiske bevidsthed og af salmebrugen rundt om i sognene (afsn. 1.2.6 og 7.2).

Udredningen og undersøgelsen fremlægges gennem denne rapport, hvis konkluderende afsnit også inddrager elementer fra en undersøgelse af ønskerne til efteruddannelse blandt præsterne i Århus Stift (2005), samt Kirkeministeriets evalueringsrapporter vedrørende de folkekirkelige uddannelser (2000) og folkekirkens kirkemusikskoler (2004).

1.0 RESULTAT AF UDREDNING OG UNDERSØGELSE

1.1 Aktuel uddannelse og efteruddannelse i liturgi og hymnologi

Udredningen af uddannelsesforholdene på dette specifikke fagområde viser, at alle personalegrupper i løbet af deres grunduddannelse modtager undervisning i liturgi og salmekundskab. Præster og organister og kirkesangere mest, kordegne og kirketjenere kun i særdeles begrænset omfang. Hvad angår organister og kirkesangere, er de lavest normerede stillinger – som typisk findes i landsognene – dog mulige at besætte uden formelle uddannelseskrav; og der er ikke for disse stillingers vedkommende indbygget noget krav om dygtiggørelse eller efteruddannelse. Der er således en del organister og kirkesangere, hvis liturgi- og salmekundskab beror på almen og personlig fortrolighed med gudstjeneste og salmebog. Dette forhold vil kunne bevirke en træghed i udbredelse af f.eks. nye ritualer og nye salmer.

1.1.1 Præster

Skønt det teologiske universitetsstudium som fast bestanddel har faget Praktisk Teologi giver dette i sig selv ingen sikkerhed for, at teologiske kandidater er i besiddelse af nogen egentlig viden om liturgiske og hymnologiske emner.

Præster modtager, som led i det obligatoriske kursus på Pastoralseminariet, 28-42 timers undervisning i liturgi og 16-20 timer i hymnologi. Både udformningen, indholdet og varigheden af denne undervisning er forskellig i København og i Århus. Denne grunduddannelse perspektiveres i nogen grad under den ligeledes obligatoriske efteruddannelse som nyansatte præster gennemgår i løbet af deres første 5 tjenestear, men der er ikke defineret hverken basiskundskaber eller mål for denne efteruddannelse, når det gælder liturgi og hymnologi. Derefter er det op til hver enkelt præst, om de liturgiske og hymnologiske kundskaber skal uddybes.

Præstehøjskolen/Teologisk-Pædagogisk Center i Løgumkloster har de senere år kun i særdeles begrænset omfang tilbudt kurser med affinitet til det liturgisk-hymnologiske – og skønt en række stiftspræstekurser har inkluderet dette fagområde, ikke mindst i forbindelse med udgivelsen af Den Danske Salmebog 2002 – har efteruddannelsesmulighederne i liturgi og hymnologi for præster været sporadiske og afhængige af ukoordinerede initiativer.

Der kan således ikke siges at eksistere nogen egentlig efteruddannelse i disse ganske centrale discipliner i det daglige præstearbejde.

1.1.2 Organister

Organister med diplomeksamen fra musikkonservatorierne, har aflagt eksamen i liturgi og salmekundskab efter en kursusgennemgang der varierer ganske meget i timetal på de enkelte uddannelsesinstitutioner (se afsn. 2.2). De seneste kurser i fagene udviser en forskel på 20 timers undervisning i liturgi/salmekundskab mellem det konservatorium, der udbyder det højeste timetal (Kbh) og det laveste (Nordjyllands), hvor timetallet i faget endda er to lektioner mindre end på folkekirkens kirkemusikskoler.

Organister med Præliminær Orgelprøve fra en af landets tre kirkemusikskoler har aflagt eksamen i liturgik med salmekundskab efter et kursus på 18 lektioner. Undervisningen sigter på at bibringe et historisk perspektiveret kendskab til folkekirkens gudstjeneste og kirkelige handlinger, samt til salmetraditionen. Det hymnologiske element er dog særdeles beskedent.

Hverken diplomorganister eller PO-organister tilbydes nogen formaliseret efteruddannelse i liturgi eller hymnologi. Kirkemusikskolerne afholder, i det omfang ressourcerne tillader, fra tid til anden supplerende organistkurser på forskelligt niveau.

1.1.3 Kirkesangere

Kirkesangere, uddannet på Folkekirkens kirkemusikskoler har modtaget samme undervisning i liturgik med salmekundskab som PO-organisterne - afsluttet med mundtlig eksamen i faget. Enkelte kirkemusikskoler tilbyder fra tid til anden færdighedsbetonede efteruddannelseskurser som inkluderer salmer/salmemelodier. Men på grund af økonomiske stramninger har løbende efteruddannelsesstilbud i liturgi/hymnologi måttet indstilles siden 2002.

1.1.4 Kordegne

Kordegne i folkekirken medvirker ved gudstjenester og kirkelige handlinger i købstadskirkerne. Den obligatoriske uddannelse, der giver adgang til ansættelse som kordegn i folkekirken indeholder et kursus i kirkekundskab på 20 t., herunder liturgi og hymnologi. Der er ingen formaliserede efteruddannelsesstilbud i gudstjenestefagene.

1.1.5 Kirketjenere og Gravere

Kirketjener- og graverkurser, som kvalificerer til højere løntrin, er praktiske færdighedskurser, der ikke rummer liturgi- eller salmekundskab.

1.1.6 Sammenfatning

Gudstjeneste- og salmekundskab er indiskutabelt kerneområder for folkekirkenes personalegrupper. Udredningen af grunduddannelses-situationen for liturgi og salmekundskab har afdækket en tilstand af utilstrækkelighed, i hvert fald set ud fra et idealsynspunkt.

Der foreligger ikke nogen egentlig koordinering af grunduddannelsen de enkelte institutioner imellem, lektionstallene for samme faggruppe varierer væsentligt fra institution til institution, det samme gælder undervisningens indhold, som er defineret og vægtet forskelligt, og der er ikke opstillet mål for, hvilket omfang af liturgiske og hymnologiske grundkunderskaber og færdigheder, undervisningen skal bibringe.

I vid udstrækning er det de enkelte underviseres personlige engagement og præferencer, der bestemmer indhold og niveau – og dermed udbyttet for kursisterne.

1.2 Undersøgelse af behovet for efteruddannelse i liturgi og salmekundskab

Spørgeskemaerne udsendtes pr. 1/1 2006 med svarfrist 31/1 2006. Da undersøgelsen først blev publiceret i Dansk Kirkemusikertidendes februarnummer, blev fristen forlænget til 10/2. 1026 af ca. 2000 adspurgte præster, 497 af ca. 1500 organister, 284 af ca. 1100 kirkesangere, 172 af ca. 440 kordegne og 158 af ca. 2200 kirketjenere og kirkegårdsansatte besvarede undersøgelsens spørgeskema. I alt svarede 2137 af de fem personalekategorier. Svarprocenterne er som flg.:

Præster	ca. 51 %
Organister	ca. 33 %
Kirkesangere	ca. 26 %
Kordegne	ca. 40 %
Kirketjenere/gravere	ca. 7 %

Det var forventeligt, at flest præster og noget færre organister og kirkesangere ville svare, da de udgør de centrale medvirkende ved gudstjenester og kirkelige handlingers tilrettelæggelse og afvikling. Undersøgelsens emne taget i betragtning var det ligeledes ventet, at knap så mange kordegne og kirketjenere/gravere ville reflektere på henvendelsen. Svarprocenterne forekommer på denne baggrund rimelige, og er for de centrale grupper vedkommende af et omfang, der giver grundlag for en vurdering af det emne, som er undersøgelsens hovedanliggende.

1.2.1 Præster

Flere end halvdelen af folkekirkens ca. 2000 præster – 1026 - besvarede undersøgelsens spørgeskema. De fleste præster uanset aldersgruppe (i alt 821) anfører Pastorseminariets kursus i liturgi og hymnologi som grunduddannelse. Resten henviser til Præsternes obligatoriske Efteruddannelse, universitetet eller andet. Ca. 900 præster har taget stilling til grunduddannelsens kvalitet. 325 er tilfredse, medens 573 af de besvarende har oplevet denne uddannelse som utilstrækkelig i forhold til det primære præstearbejde (se afsn. 4.1). Det er blandt præster med kortere embedstid, utilfredsheden og behovet for supplerende uddannelse er størst.

78,4 % (805) af samtlige besvarende præster mener, der er behov for efteruddannelsestilbud, der særlig tager sigte på gudstjeneste- og salmekundskab – og et næsten tilsvarende antal 750 ville gøre brug af sådanne tilbud, hvis de fandtes.

Nogle kommenterer deres besvarelse med ønsket om lokal placering af efteruddannelsen – i form af 1-dages kurser i stifterne – fordi familieforholdene, navnlig for yngre præster med mindre børn og heltidsarbejdende ægtefælle gør det vanskeligt at afse tid til flere dages ophold i Løgumkloster. Da det navnlig er denne gruppe – dvs. præster med få års tjenesteerfaring – der i undersøgelsen markerer det mest udbredte behov for efteruddannelse af denne art, bør disse forhold i særlig grad overvejes.

Kun 193 har suppleret deres grundlæggende kundskaber med specifik efteruddannelse i liturgi, 214 i hymnologi. Dette skyldes mest af alt, at efteruddannelse i disse fagområder kun i meget begrænset omfang har været tilbudt.

66,2 % (680) præster mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

1.2.2 Organister

De respektive fagorganisationer DOKS, FPO og Dansk Kirkemusikerforening opgiver tallet af aktive medlemmer til hhv. 457, 620 og ca. 450. I alt ca. 1500 organister, af hvilke en tredjedel – 497 – besvarede undersøgelsens spørgeskema. 243 angiver musik-konservatoriernes liturgi- og salmekursus som grunduddannelse. Af dem finder 96 grunduddannelsen tilstrækkelig, mens 129 svarer benægtende. Det er navnlig yngre organister, uddannet på konservatorierne, der er mest utilfredse (se afsn. 4.2).

198 opgiver folkekirkens kirkemusikskoler som grunduddannelse i liturgi og salmekundskab. Her finder 101 at kurset i liturgi med salmekundskab er tilstrækkeligt som grundlag for organistarbejdet; 53 mener nej.

38 har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 126 i salmekundskab. 333 af de adspurgte har ikke modtaget efteruddannelse i liturgi/hymnologi.

77,2 % (384) af de besvarende organister finder, at der er behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 386 ville deltage, hvis det blev tilbudt.

75 % (373) organister mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

1.2.3 Kirkesangere

Cirka 450 kirkesangere har modtaget spørgeskemaet gennem Dansk Kirke- musikertidende, medens præsterne via kirkenettet blev anmodet om at bringe skemaet videre til de ansatte i sognene. 284 kirkesangere reflekterede på undersøgelsen.

132 anfører folkekirkenes kirkemusikskolers kursus i liturgi med salmekundskab som grunduddannelse, og af dem mener 78 at dette kursus er tilstrækkeligt som grundlag for kirkesangere, 33 mener nej. Resten svarede ikke på det. Kirkesangerne er overvejende tilfredse med grunduddannelsen (se afsn. 4.3).

16 har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 34 i salmekundskab. 250 har ikke modtaget nogen efteruddannelse i disse.

64,8 % (182) af de besvarende kirkesangere finder behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 213 ville deltage, hvis det blev tilbudt.

59,1 % (168) af kirkesangerne mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

1.2.4 Kordegne

Folkekirken har ca. 440 ansatte i kordegnestillinger. 172 kordegne besvarede undersøgelsens skema. 160 opgiver kirkeministeriets kordegneuddannelse som grundkursus i liturgi og hymnologi, og af dem mener 83 at det er tilstrækkeligt. 72 finder kurset utilstrækkeligt som grundlag for kordegnens liturgiske medarbejderskab (afsn. 4.4).

Det er bemærkelsesværdigt, at så forholdsvis mange kordegne har fundet det værd at reflektere på denne undersøgelse. Det skyldes antagelig først og fremmest den lette adgang til elektronisk besvarelse via kirkenettet;

men de skriftlige kommentarer, som en hel del knytter til, afslører en udbredt liturgisk-hymnologisk interesse hos mange kordegne.

6 har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 10 i salmekundskab.

61/5 % (105) af de besvarende kordegne finder behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 113 ville deltage, hvis det fandtes.

54,7 % (93) af kordegnene mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

1.2.5 Kirketjenere og Gravere

Danmarks Kirketjenerforening tæller ca. 500 aktive medlemmer, Forbundet af Kirke- og Kirkegårdsansatte ca. 1770 aktive. 158 kirketjenere og gravere deltog i undersøgelsen. 51 anfører kirketjeneruddannelsen som grunduddannelse – 51 opgiver anden uddannelsesbaggrund, heraf en del som specifikt nævner kirkeministeriets grundkursus for gravere. De resterende har ikke anført nogen uddannelse. 35 af samtlige adspurgte finder deres grunduddannelse tilstrækkelig mht. medvirken ved gudstjenester og kirkelige handlinger, 60 finder den utilstrækkelig. Resten svarer ikke på det, en del fordi de slet ikke har modtaget uddannelse i gudstjenestefag.

3 har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 2 i salmekundskab.

58,8 % (93) af de besvarende kirketjenere/gravere finder behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 97 ville deltage, hvis det fandtes.

55 % (87) af de besvarende kirketjenere og gravere mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

Den beskedne svarprocent for kirketjenere og graveres vedkommende, indebærer at der hos denne personalegruppe ikke synes at være et generelt ønske om efteruddannelse i liturgi og salmekundskab.

Et andet spørgsmål er imidlertid, om der alligevel skulle findes behov for at inspirere kirketjenere og gravere, der medvirker ved gudstjene-

ster og kirkelige handlinger, til en større grad af liturgisk bevidsthed. Der kendes ikke så få eksempler på adfærd, der belaster det liturgiske helhedsindtryk – lige fra gravere, der synligt og hørbart læser deres søndagsavis under prædikenen, eller sætter gule blomster på altret i fastetiden. Selv den måde, salmenumrene placeres på en tavle, kan afsløre manglende kendskab til det, disse numre skal bruges til.

I nærværende sammenhæng må spørgsmålet om ud- og efteruddannelse på dette felt for kirketjenere og gravere overvejes i fagorganisationernes bestyrelser og kursusudvalg. Men det ville være højst ønskeligt, at folkekirkens havde en fagligt kompetent instans indenfor liturgi og hymnologi, som fagorganisationerne kunne konsultere.

1.2.6 Biskoppernes tilkendegivelser

På baggrund af en særlig henvendelse, vedlagt et vejledende spørgeskema (bilag 7.2), afgav samtlige 10 biskopper en tilkendegivelse af deres erfaringer og indtryk af kvaliteten af liturgisk praksis og salmebrug i menighederne. En enkelt (Kresten Drejergaard, Fyn) finder det ikke nødvendigt med specifik efteruddannelse i liturgi og salmekundskab, mens de øvrige biskopper med forskellig vægt påpeger liturgisk og hymnologisk praksis, der kunne trænge til styrkelse og forbedring. I det følgende gengives det essentielle i biskoppernes svar:

Biskop Niels Henrik Arendt, Haderslev: *"Jeg oplever hos mange af de nye præster i og for sig en stor liturgisk bevidsthed, utvivlsomt et resultat af deres uddannelse på pastoralseminariet, men så samtidig frygtelige stilbrud, som kan sætte gudstjenesten helt i stå. Der mangler en forståelse af det "flow", som en salmegudstjeneste gerne skulle have. Ved dåb kan der være en tilsvarende blanding af hæderlig omgang med ritualet, men så håbløse velkomster og katekisationer, som på en eller anden måde vælter begivenheden, fordi de er for lange eller for flade.*

Jeg kan ikke præcis sige om det er gamle eller nye præster, der er værst. Jeg synes nok, det går på tværs af, hvad der skulle være af erfaring. Jeg tror problemerne ligger både i en utilstrækkelig forståelse af den teologiske intention og i en manglende retorisk/musikalsk fornemmelse. Jeg synes ikke nødvendigvis der skal tilstræbes uniformitet igennem efteruddannelse, men det skal være sådan, at lokal tilrettelæggelse ikke bærer præg af tilfældighed eller "besser-macherei". Jeg støtter bestemt tilbud om efteruddannelse.

*Mht. salmer er der dels et problem med de nye præsters repertoire, det er simpelthen for smalt. Dels er der en mangel på forståelse for, at salmerne ikke bare enkeltvis skal passe til tekster og prædiken, men også skal passe til hinanden, og at de allerhelst skal "slå en slags bue" hen over gudstjenesten."*¹

Biskop Elisabeth Dons Christensen, Ribe, svarer: *"...at det bestemt ville være gavnligt for især de unge præster at få efteruddannelse i både liturgi, salmebrug og salmevalg. Det er hos dem, problemet ligger, ifølge mine erfaringer."*²

Biskop Steen Skovsgaard, Lolland-Falster, fandt ikke, at han som helt ny biskop endnu var i besiddelse af den fornødne erfaring til at kunne svare specifikt på henvendelsens enkeltspørgsmål, men påpegede dog, at han kendte til vanskeligheder mht. salmebrug og salmevalg. Skovsgaard anbefaler et mere etableret folkekirkeligt uddannelses- og efteruddannelsesstilbud i liturgi og salmekundskab, og mener, folkekirken savner et videns- og udviklingscenter på dette område.

Biskop Jan Lindhardt, Roskilde, påpeger især det liturgiske, og har eksempelvis oplevet *"...mange mærkværdige former for korsets tegn"*³.

Biskop Lise Lotte Rebel, Helsingør, skriver: *"Jeg har noteret mig ønsket fra præsterne om efteruddannelse i liturgi/hymnologi. Alene af den grund er der vel grobund for at etablere sådanne kurser."*⁴

Biskop Kjeld Holm, Århus: *"...jeg finder arbejdet med en oprustning på kendskabet til liturgi/hymnologi absolut påkrævet. Og derfor kan jeg varmt støtte, at der søges etableret en kursusvirksomhed på området. Der er bestemt behov for det."*⁵

Biskop Søren Lodberg Hvas, Aalborg skriver: *"Jeg tillægger det stor betydning, at der skabes mulighed for en styrkelse af efteruddannelsen i gudstjeneste-og salmekundskab, primært for præster og organister. Min begrundelse er især to forhold: Det er min overbevisning, at liturgien og salmen i eminent grad er traditionsbærer og rummer et formidlingspotentiale, vi ikke i tilstrækkelig grad er opmærksomme på."*

¹ E-Mail, 10/1-2006.

² E-Mail, 14/1-2006.

³ E-Mail, 31/1-2006.

⁴ E-Mail, 31/1-2006.

⁵ E-Mail, 09/1-2006.

Der springer kilder her, som meget gerne i højere grad måtte strømme ind i folkeliv og kirkeliv. Jeg ser endvidere gerne, at en intensivering af fagområdet sker i samarbejde mellem de folkekirkelige uddannelsesinstitutioner og kirkemusikskolerne. Det kunne tillige befordre samvirket mellem præster og organister”⁶

Biskop Erik Norman Svendsen, København, har besvaret det fremsendte spørgeskema. Han har således oplevet vanskeligheder med præsternes liturgiske tilrettelæggelse og udførelse af gudstjenester, såvel for præster med kort og lang anciennitet, ofte foranlediget af manglende indøvelse i ritualets mest hensigtsmæssige, praktiske udførelse. Han har ligeledes oplevet vanskeligheder mht. salmebrug og salmevalg, igen hos præster med både kort og lang erfaring; og finder, at problemerne skyldes manglende viden om salmernes brugssigte.

Både præster med kort og længere præsteerfaring opleves at have et salmerepertoire, der er for begrænset til at kunne være dækkende.

Biskoppen kender eksempler på personalekonflikter, der er opstået på grund af liturgiske eller hymnologiske uoverensstemmelser, og mener, at nogle af disse konflikter vil kunne forebygges gennem initiativer, hvor de involverede personalegrupper bringes sammen i en kursussituation, og udfordres til fælles forberedelse af gudstjenester mv.

På denne baggrund svarer Norman Svendsen: *”Generelt kan jeg sige, at jeg finder det vigtigt med en særlig indsats mht. efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, især hos yngre præster (måske også yngre organister), der ofte kommer fra en ikke kirkelig baggrund.”⁷*

Biskop Karsten Nissen, Viborg, tager udgangspunkt i spørgeskemaets enkelte punkter, som han besvarer generelt. På spørgsmålet, om der opleves vanskeligheder med præsternes liturgiske tilrettelæggelse og udførelse af gudstjenester og kirkelige handlinger, svarer Nissen: *”Naturligvis erfarer man, at unge præster generelt savner liturgisk og liturghistorisk viden. Den praktisk-teologiske uddannelse er på dette – som på så mange punkter – begrænset til Pastorseminariet, og det er begrænset, hvad der kan nås på blot ét semester. Erfaringen hjælper en del, men især unge præster kan have vanskeligheder med den liturgiske tilrettelæg-*

⁶ E-Mail, 31/1-2006.

⁷ E-Mail, 17/1-2006.

gelse af gudstjenester og kirkelige handlinger. Ældre præster må til gengæld ofte slås med indgroede dårlige liturgiske vaner."

Han finder at de liturgiske problemer hidrører fra manglende viden om ritualets teologiske intention, såvel som manglende praktisk indøvelse, og at der er brug for en mere konsekvent, ensartet uddannelse og efteruddannelse i forståelsen og udførelsen af gudstjenester og kirkelige handlinger.

Nissen oplever også i sit stift vanskeligheder mht. salmevalg og salmebrug hos både præster med kort og lang præsterfaring, og at problemerne skyldes manglende viden om salmernes brugssigte. Navnlig for nogle yngre præsters vedkommende er salmepertoiret for begrænset.

Også biskop Karsten Nissen kender eksempler på personalekonflikter, opstået på grund af uoverensstemmelser mht. liturgi og salmebrug, og finder, at disse konflikter vil kunne forebygges gennem fælles efteruddannelse af de pågældende personalegrupper. Han finder i det hele taget, at der er brug for et mere etableret folkekirkeligt uddannelses- og efteruddannelses tilbud i salmekundskab og liturgi, og at folkekirkens savner et videns- og udviklingscenter for gudstjenesteformer, nye salmer og kirkemusik.⁸

1.2.7 Århus-undersøgelsen 2005

På foranledning af biskop Kjeld Holm, Århus, blev der i 2005 foretaget en undersøgelse af ønsker og problemer vedr. efteruddannelse for præsterne i stiftet.⁹ Klassiske teologiske discipliner, herunder liturgi, indtog førstepladsen blandt ønskerne til efteruddannelse. Hymnologi var ikke eksplicit anført.

Bemærkelsesværdigt mange i Århus-undersøgelsen prioriterede efteruddannelse indenfor konfliktløsning og samarbejde højt. Dermed signaleres den virkelighed, at præsters samarbejdsrelationer, bl.a. til organisterne og de øvrige medarbejdere ved gudstjenester og kirkelige handlinger mange steder er under pres. I lyset heraf må en mulighed for efteruddannelse, hvor præst og organist i fællesskab bliver fagligt inspirerede og udfordrede, antages at have ganske væsentlig betydning også udover det rent faglige.

Undersøgelsen afdækkede især blandt præster med kort anciennitet (yngre præster med hjemmeboende børn) et stort ønske om korte kurser på stifts- og provstiplan.

⁸ E-Mail, 12/1-2006.

⁹ Iben Granum Møller og Steen Marquard Rasmussen: Præster efteruddannelse – en undersøgelse af ønsker og barrierer. Århus Stift 2005.

1.2.8 Kirkeministeriets interne evalueringer 2000, 2004

I 2000 gennemførte Kirkeministeriet en intern evaluering af de pastorale uddannelser og deres institutioner. Som en ønskelig udbygning af disse, pegedes på decentral uddannelse og et udbygget samarbejde mellem de etablerede uddannelser og biskopperne/stifterne.¹⁰

I 2004 gennemførte et internt evalueringsudvalg fra Kirkeministeriet en analyse af folkekirkens kirkemusikskolers virksomhed. Udvalget fremhæver betydningen af, at kirkemusikskolerne indebærer efteruddannelsesmuligheder for kirkemusikere på alle niveauer. Endvidere anbefaler udvalget *"...at der oprettes et Forum for Kirkemusik for derigennem at styrke mulighederne for udveksling af erfaringer og visioner for fremtiden mellem de forskellige uddannelsesinstitutioner, de faglige organisationer, skolerne, menighedsrådene og de berørte ministerier..."*¹¹

KONKLUSION

Flere end halvdelen af folkekirkens præster og 1/3 af organisterne reflekterede på undersøgelsen, som dokumenterer et væsentligt og udbredt behov for en særlig indsats mht. efteruddannelse i liturgi og hymnologi for de personalegrupper i folkekirken, der medvirker under gudstjenester og kirkelige handlinger og disses forberedelse. Navnlige er behovet stort hos præsterne, især dem, der har kort embedserfaring. Det er også denne gruppe, der mest markant finder den eksisterende grunduddannelse i liturgi/hymnologi utilstrækkelig.

Også organister og kirkesangere efterlyser mere indgående efteruddannelse på disse felter, medens kordegne, kirketjenere og gravere i højere grad savner gudstjeneste- og salmekundskab som en større del af deres grunduddannelse.

Biskoppernes tilkendegivelser peger i samme retning. Der er brug for en større liturgisk bevidsthed, som bunder i både konkret viden og faglig refleksion, og for både et bredere salmekendskab og en dybere salmekundskab.

¹⁰ Bilag 78 til Kirkeudvalget 2001. www.folketinget.dk/Samling/20001/udvtilag.

¹¹ Rapport fra Det interne Evalueringsudvalg vedrørende kirkemusikskolerne. Kirkeministeriet 2004, s. 6-7.

Undersøgelsens resultater støttes af undersøgelsen fra Århus Stift, og falder også i tråd med de skitserede fremtidsaspekter i Kirkeministeriets interne evaluering af de pastorale uddannelser og af kirkemusikskolernes virksomhed.

1.3 Idékatalog

Undersøgelsen har afdækket, at folkekirken har brug for et videns- og udviklingscenter for gudstjenesteformer, nye salmer og kirkemusik. 1401 har svaret, at en sådan virksomhed savnes. Dette stemmer overens med Kirkeministeriets vurdering, således som den kommer til udtryk i anbefalingerne i rapporten fra evalueringen af kirkemusikskolerne (se afsn. 1.2.8).

Spørgsmålet indeholdt ikke overvejelser over, hvorledes denne virksomhed konkret kunne tænkes etableret. Den markante tilslutning må derfor først og fremmest betragtes som en tilkendegivelse af, at der er et udbredt behov for at det liturgisk-hymnologiske arbejde i folkekirken gives bedre vilkår, og at erfaringer og resultater i højere grad formidles og gøres tilgængelige, end det er tilfældet nu.

I Norge oprettede Kirke- Undervisnings- og Forskningsdepartementet i 1996: Liturgisk Senter i den gl. ærkebispesgård i Trondheim – som et ressource- og kompetencecenter for liturgi, hymnologi og kirkemusik. Centret har i dag en studierektor i fuld stilling, samt en fag- og en informationskonsulent hver i halv stilling. Centret varetager rådgivning i liturgiske og hymnologiske sager for menigheder og den norske kirke som helhed, bidrager til kurser og konferencer, og udgiver en skriftserie. Det råder over et bibliotek og et liturgisk arkiv.

Den danske folkekirke vil uden tvivl kunne hente inspiration i de norske erfaringer. Men en dynamisk måde at imødekomme de aktuelle ønsker på, vil ikke være oprettelsen af (endnu) en dansk institution, men først og fremmest etableringen af en funktion, der udstyres med de relevante og nødvendige værktøjer og midler. Bygninger og fagbiblioteker råder folkekirken allerede over. Det, der mangler er en ressource i form af kompetence og klart definerede indsatsområder. Det behov, udredning og undersøgelse har dokumenteret, bør således udmøntes i flg. nye initiativer - (rækkefølgen udtrykker ikke en prioritering) :

1.3.1: *Kursustilbud fælles for præster og organister.*

Der vil være væsentlige, positive aspekter i at tilbyde fælles kurser for præster og organister sammen. Begge er musikalsk ansvarlige for gudstjenester og kirkehandlinger, og begge vil profitere af en større grad af samarbejde om forberedelsen heraf, end det generelt er tilfældet i dag.

Et udviklingsprojekt, gennemført ved Teologisk Pædagogisk Center, Løgumkloster¹² har dokumenteret både et behov og påvist det formålstjenlige i øgede samarbejdsrelationer mellem præster og organister. Målrettede kurser, som skal give værktøjer hertil, er i enkelte tilfælde gennemført, men på tilfældigt initiativ¹³. Erfaringerne peger i retning af, at dette område fortjener en særlig opmærksomhed, og derfor bør gøres til genstand for en etableret, flerårig indsats.

1.3.2: *Liturgisk 'tænketank'.*

Folkekirken har ikke noget forum for overordnet, principielt liturgisk arbejde ud over bispekollegiet. At dette ikke uden videre er problemfrit bevidner tilblivelsen af den seneste alter- og ritualbog, hvor den kirkeministerielle liturgikommissions arbejde gennem 15 år i vidt omfang blev tilsidesat, og det daværende bispekollegium på meget kort tid tilvejebragte gennemgribende ritualrevision.

Ritualbogen fra 1992 vil snart kunne trænge til et service-eftersyn. I årene siden dens fremkomst er der gjort erfaringer og fremkommet både kritik og nye initiativer. Det forekommer derfor betimeligt, at folkekirken etablerer en 'Liturgisk Tænketank', med det formål at tilvejebringe en praktisk-teologisk refleksion og bearbejdelse af de nuværende ritualer og de erfaringer, der er gjort med dem. En kommende ritualbogsrevision vil kunne drage nytte af et sådant arbejde.

De mange og forskelligartede eksperimenter med gudstjenesteformer og -temaer, som finder sted rundt om i landet, kunne fortjene en faglig opfølgning i form af kompetent refleksion og bearbejdelse i netop en litur-

¹² Samarbejde mellem organister og præster. Rapport om et udviklingsprojekt. Red. Finn Rosenberg. Teologisk Pædagogisk Center Løgumkloster 2001.

¹³ Organist Erling Lindgren, Lemvig, og sognepræst Jørgen Kjærgaard, Vestervig, tilrettelagde og gennemførte i oktober 2005 en kursusdag for præster og organister i Ribe Stift med særligt henblik på samarbejdsrelationer og områder de to faggrupper imellem. Lignende punkt-kurser har været holdt i Hjørring, Århus, Hvidovre, Holstebro, Haderslev og Billund.

gisk følgegruppe, som tillige kunne formidle erfaringer og konkret materiale til brug i menighederne. Som tilstanden er nu, bruges der mange kræfter på at opfinde, om ikke den dybe tallerken, så den flade disk forfra igen og igen, rundt om i sognene.

En liturgisk tænketank kunne forestå udgivelse af ideer til familiegudstjenester, temagudstjenester, liturgisk farvning af særlige helligdage og højtider, samt nye gudstjenesteformer på et praktisk-teologisk forsvarligt grundlag.

Endelig kunne man forestille sig et sådant forum som konsulent- og ressourcegruppe for præster og menigheder i liturgiske spørgsmål – og for biskopperne.

1.3.3: *Permanent hymnologisk arbejdsgruppe.*

Ved afleveringen af det endelige forslag til Den Danske salmebog (2002) gav Salmebogskommissionen udtryk for, at der burde nedsættes en følgegruppe til at overveje og evt. udarbejde et permanent salmebogstillæg, hvorigennem ny salmedigtning løbende kan afprøves. I modsætning til den forrige salmebog har fremkomsten af Den Danske Salmebog (2002) ikke bremset salmedigtning, sang- og melodiarbejde i folkekirken. Dette er et sundhedstegn; og det vil derfor være af betydelig værdi, om der fandtes en permanent arbejdsgruppe, der kunne følge det hymnologiske udviklingsarbejde, og give konstruktivt medspil, evt. i form af afholdelse af hymnologiske værkstedskonferencer.

Arbejdsgruppen bør forestå en løbende indsamling og registrering af nye salmer og melodier, evt. også korsatser og koraler, med henblik på en sigtning og formidling af dette stof til brug i menighederne.

1.3.4: *Studievejledning indenfor liturgi og hymnologi.*

Undersøgelsen fra Århus Stift (se afsn. 1.2.7) afdækkede et udbredt ønske om individuelle studiemuligheder for præster – ikke mindst i sammenhæng med muligheden for studieorlov. Tillige et ønske om personlig vejledning.

Af hensyn til liturgiens og hymnologiens centrale placering i folkekirken ville det være ønskeligt, om det kunne tilskyndes, at flere tog disse praktisk teologiske discipliner op med henblik på faglig kompetenceforøgelse. Dette kræver, ud over de studiefaciliteter, man til dels allerede råder over i form af bogsamlinger og egnede lokaler, først og fremmest en koordinator

og iværksætter i form af en fagperson, der har dette område som sit særlige arbejdsfelt.

1.3.5: *Koordinering af liturgisk og hymnologisk forskning.*

Dansk liturgi har traditionelt været dyrket af præster med en særlig teologisk observans – udfoldet i foreningslignende sammenslutninger som Teologisk Oratorium og Selskabet Dansk Tidegærd. De mange gudstjenestefornyende tiltag i folkekirken fortjener imidlertid en målrettet, praktisk-teologisk refleksion og bearbejdelse, som nødvendigvis må varetages af en ansvarshavende med særlig fagkompetence.

Noget lignende gør sig gældende på det hymnologiske område. Indtil der i 2004 udnævntes en adjungeret professor i hymnologi ved Københavns Universitet, har dansk salmeforskning været ren hobbyvirksomhed for særligt interesserede. Det er der i tidens løb kommet en række fornemme videnskabelige og populærvidenskabelige arbejder ud af, offentliggjort dels i artikelform, fortrinsvis i tidsskriftet *Hymnologiske Meddelelser*, dels i form af en række bogudgivelser.

Interessant nok har dansk salmeforskning gennem de senere tiår ikke kun været tilbageskuende, men i et bemærkelsesværdigt omfang også beskæftiget sig med aktuelle forhold, såsom undersøgelse af salmevalg og salmekendskab i befolkningen, ligesom den nyere salmedigtning har været fulgt af teologisk og hymnologisk refleksion.

I en tid, hvor kirkesang og kirkemusik står centralt i bevidstheden om gudstjenstlig fornyelse, ville det være af væsentlig betydning for folkekirken, at der etableredes en formel opfølgning af det videnskabsbærende, eksperimenterende og fornyende arbejde, der gøres i en række forskellige fora, hvor man beskæftiger sig med liturgi, salmer og kirkemusik. Her kan nævnes: Nordhymn, Selskabet Dansk Kirkesang, Forum for Rytme i Kirken og Forum for Kirkemusik.

Også i denne sammenhæng vil der kun opnås en resultatskabende konsistens, hvis en fagperson gøres ansvarlig for denne funktion – vel at mærke i den folkekirkelige sammenhæng, hvor funktionen mest relevant kan udfoldes.

Den danske folkekirke har to veletablerede uddannelses- og efteruddannelsesinstitutioner: præsternes og kirkemusikskolerne. Præsternes arbejder principielt med teologi, kirkemusikskolerne med musik. Den prakti-

ske og faglige berøringsflade mellem disse institutioner er netop liturgien og hymnologien. Derfor er det på en gang perspektivrigt og indlysende, at skabe en samarbejdsrelation, der udnytter de faciliteter og ressourcer, der findes begge steder.

1.4

PROJEKTFORSLAG: Studielektorat i Liturgi & Hymnologi

På baggrund af nærværende udredning og undersøgelser foreslås det, at der oprettes et *studielektorat med særligt henblik på liturgi og hymnologi*. Lektoratet vil med fordel kunne være en kombinationsstilling under Folkekirkens Institut for Præsteuddannelse og en af folkekirkens kirkemusikskoler. Lektorat kunne eventuelt i første omgang oprettes som et forsøgsprojekt på åremål med mulighed for forlængelse – forsøgsperioden må i givet fald have en varighed, der gør det muligt at registrere effekten af den indsats, der iværksættes – dvs. ikke under 4 til 6 år.

Det vil være naturligt, at et lektorat i netop liturgi og hymnologi knyttes nært til en af folkekirkens kirkemusikskoler – eventuelt med en kirkemusikskole som primært tjenestested – således at der kan skabes tilbud for især præster og organister, og i et vist omfang kirkesangere sammen og samtidig. Det skal i denne forbindelse påpeges, at navnlig Vestervig Kirkemusikskole gennem en årrække har arbejdet bevidst med at opbygge kompetence indenfor de liturgisk-hymnologiske fagområder, ligesom man har oprettet en hymnologisk studiesamling, der er under fortsat udbygning.

Benævnelsen: Studielektorat, er valgt, for at signalere funktionens primært praktiske og formidlende rolle. (Studielektorer ved universiteterne er normalt ikke forskningsforpligtede). Skal denne funktion iværksætte liturgien og hymnologien som nyt indsatsområde i folkekirken, vil det være formålstjenligt at sondre mellem de eksisterende lektorstillinger ved efteruddannelsesinstitutionerne og denne.

Studielektoratets påtænkte ansvarsområde er allerede beskrevet gennem idékataloget i det foregående afsnit. Hovedarbejdsfeltet kan derfor kort præciseres til at varetage følgende opgaver :

- Praktisk og teoretisk efteruddannelse af præster, organister og kirkesangere i liturgi og hymnologi.
- Vejledning ved individuelle studier indenfor det liturgiske og hymnologiske fagområde.
- Inspirator og iværksætter af fortsat udvikling, refleksion og formidling af gudstjeneste- og salmekundskab gennem opbyggelsen af et folkekirkeligt videns-center for liturgi og hymnologi.
- Konsulent for folkekirkelige initiativer indenfor gudstjenesteformer, salmesang og kirkemusik.
- Koordinator for dansk liturgisk og hymnologisk forskning.

2.0 UDREDNING:

Den aktuelle grunduddannelse i liturgi og hymnologi for de af folkekirkens personalegrupper, der er involveret i forberedelse og afholdelse af gudstjenester og kirkelige handlinger.

2.1 Præster

Den teologiske kandidatuddannelse ved universiteterne.

Ifølge bekendtgørelsen om teologistudiet ved de teologiske fakulteter ved hhv. Københavns og Århus Universitet, skal den teologiske kandidateksamen "... kvalificere til privat eller offentlig beskæftigelse, herunder til præstestillinger i Den danske Folkekirke..."¹⁴. I henhold til studieordningerne for de to fakulteter består en del af det teologiske studium af faget Praktisk Teologi. Studieordningen for Det Teologiske Fakultet i København (udformet 2003 og senest revideret 2005) anfører følgende formålsbeskrivelse for faget:

*"Den praktiske teologi har som opgave at udforske kristendommens kommunikationsformer i gudstjeneste, forkyndelse, undervisning, sjælesorg og menighedsliv, herunder diakoni og mission. Faget inddrager foruden historiske og systematiske tilgange også metoder og teorier fra f.eks. socialvidenskab, psykologi, sprogvidenskab og semiotik. I faget indgår et bredt studium i forskellige delområder samt specialstudier inden for specifikke enkeltområder eller fællesområder mellem disse (f.eks. liturgik, hymnologi, homiletik, kateketik, kirkeret eller diakoni)."*¹⁵

Praktisk Teologi omfatter i København 1 semester a 2 ugetimer, evt. suppleret med særlig undervisning i specifikke områder.

Fagbeskrivelsen i studieordningen for Det teologiske Fakultet i Århus er mere kortfattet, og omtaler Praktisk Teologi som et fag, der "...indfører historisk og aktuelt i kristendommens forkyndelses- og formidlingsformer. Der lægges særlig vægt på kirken og dens gudstjeneste, prædiken, sjælesorg og undervisning."¹⁶. I praksis er indholdet bestemt af undervisernes præferencer og de studerendes særlige interesser. Det er således hverken en fast eller uomgængelig del af

¹⁴ Bekendtgørelse nr. 569 af 3. juli 2002 om bachelor- og kandidatuddannelserne i teologi, §1 stk. 2,3.

¹⁵ Det teologiske Studium ... 2003-ordningerne. Revideret juni 2005, udg. af Studienævnet for Teologi ved Københavns Universitet 2005, s. 11, 28.

¹⁶ Studieordning for kandidatuddannelsen i teologi, Århus Universitet 2003, s. 6-7.

studiet af Praktisk Teologi at stifte bekendtskab med liturgiske eller hymnologiske emner.

Pastoralseminarierne.

Efter endt teologisk uddannelse ved universitetet, gennemgår kommende præster i folkekirken en obligatorisk pastoral-praktisk uddannelse i form af et 17 ugers kursus på Pastoralseminariet enten i København eller Århus. Indholdet af dette kursus er fastlagt i K.Min.s Bekendtgørelse nr. 397, af 16/6, 1993, hvor det generelle indhold er skitseret i § 4: *"Uddannelsen ved pastoralseminarierne finder sted inden for rammen af følgende fagområder: Homiletik, kateketik, liturgik, hymnologi, sjælesorg med psykiatri, dansk kirkekundskab, kirkeret, ministerialbogsføring, kirkemusik, kirkelig tale og læsning, messesang, individuel tale og sangundervisning."* De nærmere angivelser af undervisningen i hhv. København og Århus er udtrykt i undervisningsplaner, som er godkendt af bestyrelsen for Folkekirkens Uddannelsesinstitutioner for Præster.

De nuværende faglærere i hhv. Liturgi og Hymnologi har beskrevet undervisningens indhold således:

PASTORALSEMINARIET I KØBENHAVN:

Faget Liturgik med salmebogskundskab har til formål "...at give en teoretisk og praktisk baggrund for præstens funktion i Den danske Folkekirkens gudstjenester og kirkelige handlinger."¹⁷ Undervisningen finder sted som forelæsninger, gruppearbejde og praktiske øvelser. I Hymnologi gives "...en indførelse i salmedigtningens historie – med henblik på en skærpet bevidsthed om, hvori salmesangens betydning ligger." Der arbejdes med, "...hvordan salmerne indgår i Gudstjenestens forløb" og med kirkeårets salmer, samt salmevalg til begravelse og bryllup. Også sammenhængen mellem prædiken og salmesang indgår i undervisningen. Der indgår tillige et kursus i Kirkemusik, hvor folkekirkens melodistof danner grundlag for en bevidstgørelse om præstens rolle i forhold til kirkemusikken.

Pastoralseminariet i København samarbejder med Det Kgl. Danske Musikkonservatoriums orgelstuderende om praktiske øvelsesforløb i gudstjenestefagene.

¹⁷ Timelærer Torben Damsholt: Liturgik med salmekundskab. Pastoralseminariet i København – www.prae-steuddannelse.km.dk.

PASTORALSEMINARIET I ÅRHUS:

Undervisningen i Liturgik finder sted som en blanding af forelæsning, samtale og praktiske øvelser, og relaterer til de studerendes praktikophold. Dens formål er: *"At give baggrund for og redskaber til som præst at være ansvarlig for at tilrettelægge og gennemføre gudstjenester og kirkelige handlinger i Den Danske Folkekirke."*¹⁸ Undervisningen i Hymnologi har til formål: *"...at give de studerende kvalificerende baggrund for at vælge salmerne til gudstjenesten. At sikre et grundlæggende kendskab til den lutherske salmegudstjenestes tradition. At bibringe bevidsthed om sangens betydning i kristen gudstjeneste og trosliv. At sikre kendskab til salmebogens opbygning og brug. At skærpe opmærksomheden om salmernes teologiske rigdom og det frugtbare samspil mellem (arbejdet med) salmerne og (arbejdet med) prædikenen. At give indblik i forskellige perioders og salmedigteres billedsprog som en udvidelse af gudstjenestens sproglige horisont. At vække interesse for videre fordybelse og opdagelse i salmebogen."*¹⁹ Pastorseminariet i Århus giver også en indføring i Kirkemusik.

Timetallet på pastorseminarierne ligger ikke fast, men afhænger bl.a. af antallet af studerende:

<u>Lektionstallet i Liturgi og Hymnologi på Pastorseminarierne:</u>		
	København	Århus
Liturgi	ca. 28 t. incl. praktiske øvelser	ca. 42 t. + praktiske øvelser
Hymnologi	ca. 16 t. incl. praktiske øvelser	ca. 20 t.

Menighedsfakultetet og Dansk Bibel-Institut.

Menighedsfakultetet i Århus og Dansk Bibel-Institut i København er private uddannelsesinstitutioner, som tilbyder alternativ teologisk undervisning til kommende præster, missionærer og undervisere i folkekirken og kirkelige organisationer. Hverken på Menighedsfakultetet eller Dansk Bibel-Institut tilbydes fast undervisning i liturgi eller hymnologi.

Menighedsfakultetet tilbyder fra 2005 en bacheloruddannelse i samarbejde med University of Wales, England. Heri indgår faget Praktisk

¹⁸ Lektor Helle Christiansen: Liturgik. Pastorseminariet i Århus – www.praesteuddannelse.km.dk.

¹⁹ Lektor Marianne Christiansen: Hymnologi. Pastorseminariet i Århus – www.praesteuddannelse.km.dk.

Teologi; men dette fags nærmere indhold er endnu ikke nærmere defineret. Dansk Bibel-Institut har et januarkursus, hvor pastoralpraktiske elementer indgår, men der gives heller ikke her nogen formaliseret undervisning i liturgik eller hymnologi.

2.2 Organister

Organister uddannes ved musikkonservatorierne i København, Århus, Aalborg og Esbjerg,²⁰ samt ved Folkekirken Kirkemusikskoler i Løgumkloster (Ribe, Haderslev og de sydlige provstier i Århus stift), Vestervig (Aalborg, Viborg og Århus stifter) og Roskilde (Sjælland og Bornholm). Grunduddannelsen i liturgi og hymnologi for organister finder sted i forbindelse med den almene uddannelse.

Uddannelsen som kirkemusiker ved musikkonservatorierne rummer mulighed for såvel en bachelor- som en kandidatgrad. Omfanget af fagene Liturgik og Hymnologi er dog det samme, men tillægges ganske forskellig vægt m.h.t. timetal på de forskellige institutioner:

Det Kgl. Danske Musikkonservatorium, København, anfører i sin studieordning Liturgik og Hymnologi som "hovedfagsrelaterede fag".²¹ Undervisningen udvikles som kursus hvert tredje år med tre studenterårgange på holdet. Time-tallet er 38 timer.

En ny studieordning tildeler hver studerende 2 timer og 56 minutter i Liturgik og Hymnologi. Tallene samles til grundlag for kursusundervisning for de tre første årgange, og dermed afhænger kursets varighed af det samlede antal studerende, der nu tilfældigvis måtte være. (Eksv. 15 studerende x 2 t. 56 min. = 44 timer; men med kun 10 studerende falder timetallet til 29½ time!) Et forsvarligt fagindhold er således aldeles afhængigt af et tilstrækkeligt antal studerende. Omfanget af undervisningen i faget vil variere fra kursus til kursus, alt efter antallet af studerende, og i sidste ende er basisomfanget af fagundervisningen i liturgi og hymnologi altså de knap 3 timer, som den enkelte studerende er garanteret ifølge studieordningen.

²⁰ Siden 1997 har Det Fynske Musikkonservatorium ikke uddannet organister.

²¹ Studieordning for Bacheloruddannelsen som Kirkemusiker, Det Kgl. Danske Musikkonservatorium 2004, s. 8.

Det jyske Musikkonservatorium, Århus, samler ligeledes tre årgange studerende til et fælles kursus i Liturgi og Salmekundskab. Her afsættes 3 lektioner i faget pr. studerende. Seneste kursus var for 9 studerende, og sat til 26 timer. Der tilbydes ingen efteruddannelse i faget.

Nordjysk Musikkonservatorium, Aalborg, har samme undervisning i Liturgi/Salmekundskab for hhv. bachelor- og kandidatstudiet. I studieforløbet er der afsat et holdkursus på 8 uger á 2 timer i faget, altså i alt 16 timer, afsluttet ved en mundtlig eksamen med intern censur. Konservatoriet udbyder ingen efteruddannelse i faget.

Vestjysk Musikkonservatorium, Esbjerg, samler i lighed med konservatoriet i København flere årgange orgelstuderende til kursusfagene Liturgi og Salmekundskab, med 24 timers undervisning i hvert af fagene. Eksamen består i en skriftlig afløsningsopgave med intern censur. Konservatoriet udbyder ingen efteruddannelse i disse fag.

Lektionstallet for faget Liturgi og salmekundskab ved Musikkonservatorierne*

Det Kgl. Danske Musikkonservatorium, København	36 t.
Det jyske Musikkonservatorium, Århus	26 t.
Vestjysk Musikkonservatorium, Esbjerg	24 t.
Nordjysk Musikkonservatorium, Aalborg	16 t.

* senest afholdte kursus

Folkekirkens Kirkemusikskoler i Løgumkloster, Vestervig og Roskilde uddanner organister, kirkekorledere og klokkenister (sidstnævnte kun i Løgumkloster). Organister dimitteres fra kirkemusikskolerne med enten Elementær Orgelprøve (efter 3 år), som kan suppleres med eksamensfri undervisning, eller med Præliminær Organisteksamen (efter 2 år oven i den elementære orgel-

prøve). Kirkemusikskolerne har fælles studieordning fra 1. aug. 1999, godkendt af Kirkeministeriet.

Faget Liturgi/Salmekundskab for organister omfatter 18 undervisningstimer i form af holdundervisning. Undervisningen sigter på at give de studerende kendskab til den danske gudstjenestes opbygning efter den seneste, autoriserede højmesseordning, samt til hovedtrækkene i gudstjenestens historie og udvikling siden oldkirken. Ritualerne for de øvrige kirkelige handlinger gennemgås, og på baggrund af et udvalgt pensum på 5 salmer gives der indblik i de væsentligste epoker af salmedigtningen. Der aflægges mundtlig eksamen bedømt efter 13-skalaen, med beskikket, ekstern censur.

2.3 Kirkesangere og kirkekorledere

Kirkesangere og kirkekorledere uddannes på Folkekirkens Kirkemusikskoler. Uddannelserne er hhv. 4 og 2-årige, og afsluttes med hhv. Kirkesangereksamen eller Kirkekorledereksamen. Studieordningen (fra 1999) definerer samme omfang og indhold for faget Liturgi/Salmekundskab som til organistuddannelsen ved kirkemusikskolerne – dvs. 18 undervisningstimer i form af holdundervisning. Eksamen følger samme form.

2.4 Kordegne

Uddannelsen af kordegne i folkekirken er fastsat i Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 100 af 14/1, 1992. Liturgi og hymnologi hører under den obligatoriske basisuddannelse, og er indlagt i faget Kirkekundskab, der i kordegneuddannelsens forløb formidles under et ugekursus i Administration/Kirkekundskab. Liturgi og hymnologi optager her 20 timer af det pgl. ugekursus. Kurset afsluttes med en skriftlig prøve.

2.5 Kirketjenere og Gravere

Kirketjenere og gravere har som oftest ingen direkte liturgiske funktioner, men varetager en række praktiske funktioner under forberedelsen og ofte også under afviklingen af gudstjenester og kirkelige handlinger.

Kirketjenere får derfor under kirketjeneruddannelsens 1. del: Praktisk kirketjeneste, "...kendskab til de kirkelige handlingers opbygning..." svarende til ca. 6 timers indføring i forbindelse med et ugekursus.

Forbundet af Kirke- og Kirkegårdsansatte forestår et obligatorisk 3-ugers kursus. Heri indgår ingen liturgi- eller salmekundskab. Man har pr. dec. 2005 ansøgt Kirkeministeriet om et måtte udvide den obligatoriske uddannelse for kirkegårdsansatte med en uges kursus, og samtidig omlægge struktur og indhold, således at fagbeskrivelsen kommer til at svare til kirketjeneruddannelsen.

3.0 UDREDNING:

De nuværende efteruddannelsesmuligheder i liturgi og hymnologi for folkekirkens personalegrupper:

3.1 Præster

Præsternes Efteruddannelse

Der er ikke defineret nogen fast efteruddannelse i liturgi og hymnologi for præster i folkekirken. Nyudnævnte præster har siden 1993 skullet deltage i et obligatorisk efteruddannelseskursus i form af 4 ugekurser i løbet af de første 5 ansættelsesår²². Indholdet af dette kursus er ikke eksakt formuleret, men har til formål "...på videnskabeligt grundlag at styrke nyansatte præsters forudsætninger for at varetage stillingen som præst i folkekirken." Her indgår både liturgiske og hymnologiske emner, oftest i sammenhæng med øvrige pastoralteologiske discipliner – til dels tilrettelagt efter de enkelte kursusholds særlige ønsker. Ledelsen af præsternes efteruddannelse opgør p.t. omfanget af liturgi og hymnologi til hhv. ca. 12 og 2 timer i løbet af de nævnte kursusuger.

Teologisk Pædagogisk Center – Præstehøjskolen – Folkekirkens Pædagogiske Institut
Siden oprettelsen af Præstehøjskolen i 1965 har der med mellemrum været udbudt kurser hvor hymnologiske og liturgiske emner har indgået – disse har dog sjældent haft nogen selvstændig plads i kursusplanerne. De seneste år har enkelte kurser koncentreret sig om basale liturgiske færdigheder såsom tale/oplæsning – og alle tre kirkemusikskoler har på vegne af Teologisk-Pædagogisk Center gennemført 2 kirkemusikalske grundkurser for præster.

²² Kirkeministeriets bekendtgørelse nr. 195 af 16/5 1993, om efteruddannelse af nyansatte præster.

Stiftspræstestævner

De fleste af folkekirkens stifter har en årelang tradition for stiftskonventer – i de seneste år flere steder benævnt: stiftspræstekursus. Det drejer sig oftest om et stævne over to dage med foredrag af pastoralteologisk og almen teologisk karakter. Liturgiske emner ses meget sjældent; hymnologisk har især optakten til og fremkomsten af den nyeste salmebog givet sig udtryk i programindholdet. Tilrettelæggelsen af disse stiftspræstekurser har alle steder ad-hoc-karakter, og er ikke udtryk for nogen bevidst bearbejdelse af de praktiske, pastorale færdigheder.

Kirkemusikskolen i Vestervig har siden 2000 arrangeret en årlig og særdeles velbesøgt kursus- og inspirationsdag om salmer for præster, organister, kirkesangere og menighedsrådsmedlemmer.

3.2 Organister

Folkekirkens kirkemusikskoler tilbyder efteruddannelse for organister, svarende til løbende enkeltdags-kurser i organistpraktiske fag. Grundet økonomiske nedskæringer har den særlige efteruddannelse i Liturgi og Hymnologi ved Vestervig Kirkemusikskole dog måttet indstilles i 2001.

Kirkemusikalske stiftsudvalg i Aalborg, Viborg, Ribe og Fyns stifter arrangerer årlige kursusdage med bl.a. hymnologiske og liturgiske emner, tilrettelagt efter de pgl. udvalgs særlige interessefelter.

3.3 Kirkesangere

Kirkemusikskolerne tilbyder efteruddannelse for kirkesangere, i form af specialkurser, navnlig i sang. Efteruddannelsesstilbud i liturgi og hymnologi har været indstillet siden 2001 pga. økonomiske nedskæringer.

3.4 Kordegne

Kordegne tilbydes ingen efteruddannelse i liturgi eller salmekundskab. Danmarks Kordegneforening så meget gerne, at der skabtes muligheder for at dens aktive medlemmer kunne tilbydes en dybere indføring i gudstjenesten, de kirkelige handlinger og salmebogens indhold.²³

²³ Udtalelse af Danmarks Kordegneforenings kursusansvarlige bestyrelsesmedlem, kordegn Torben Palm, Roskilde (tlf. samtale 18/11, 2005).

3.5 Kirketjenere og gravere

Forbundet af Kirke- og Kirkegårdsansatte agter at tilbyde et efteruddannelseskursus, hvor "kirkekundskab" vil indgå. Faget er endnu ikke defineret.

4.0 UNDERSØGELSE

Behovet for efteruddannelse i liturgi og hymnologi for præster, organister og kirkesangere: BESVARELSE AF SPØRGESKEMA januar-februar 2006.

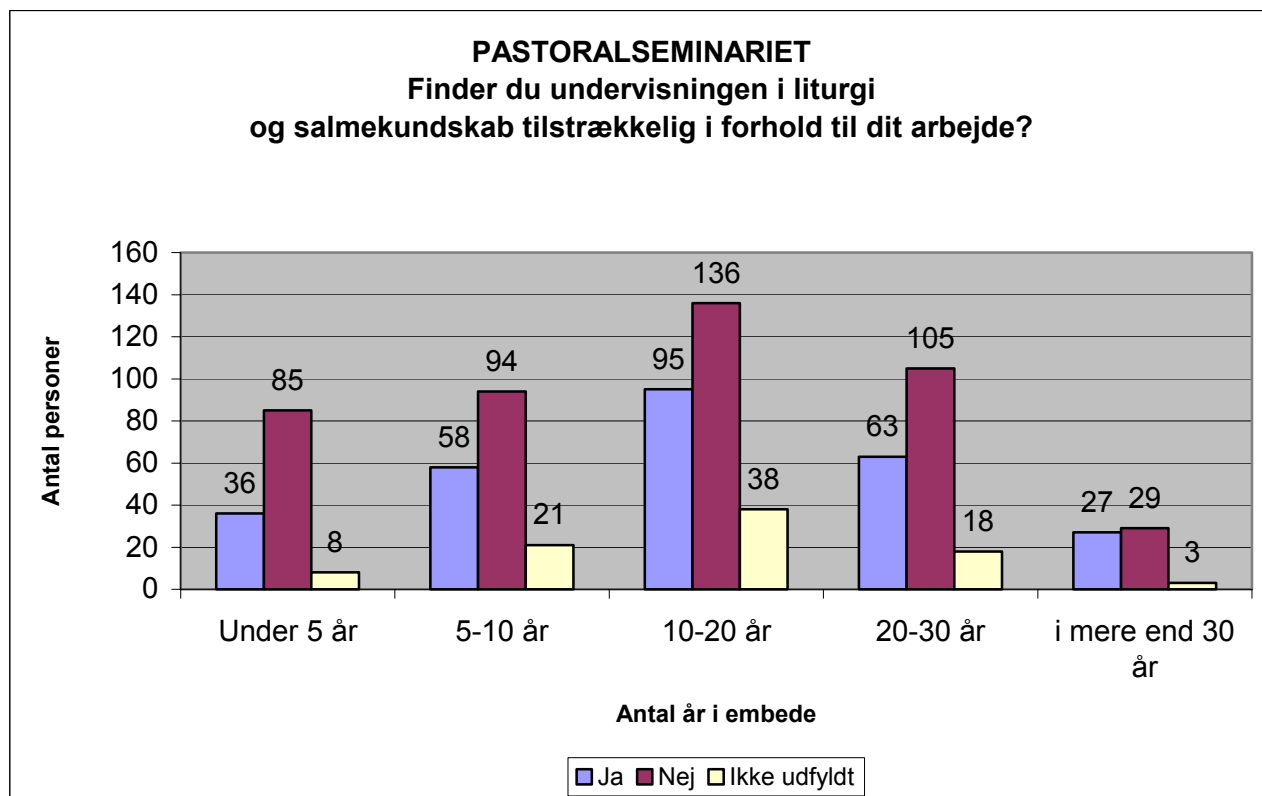
4.1 Præster

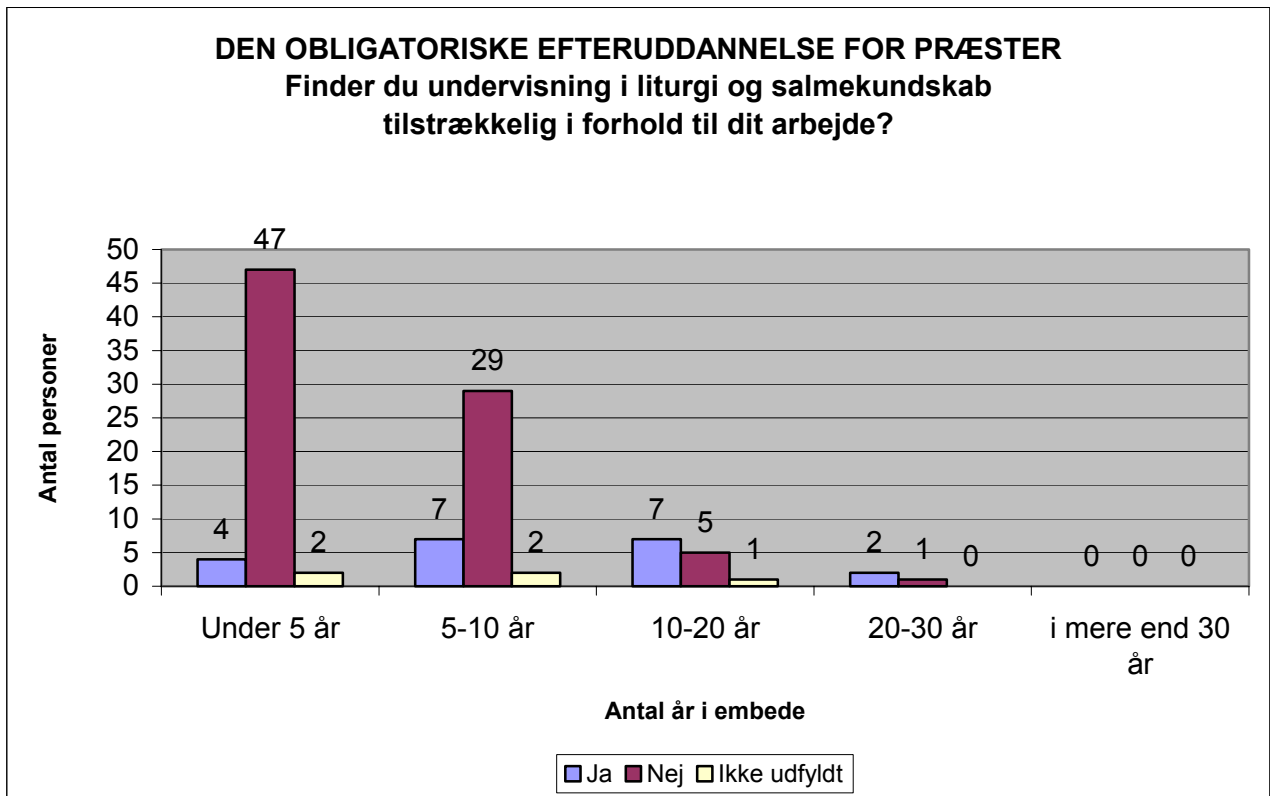
Der blev rettet henvendelse til samtlige tjenstgørende præster i folkekirken – via kirkenettet, og gennem Præsteforeningens Blad, nr. 1-2, januar 2006.

1026 præster svarede.

821 anfører Pastorseminariets kursus i liturgi og hymnologi som grunduddannelse. Resten henviser til Præsternes obligatoriske Efteruddannelse, universitetet eller andet.

325 er tilfredse med grunduddannelsen i liturgi og salmekundskab, 573 finder den utilstrækkelig i forhold til det primære præstearbejde. Dette kan belyses nøjere, hvis man betragter tilkendegivelserne i forhold til de angivne pastorale grunduddannelsesinstitutioner:

Det synes som om utilfredsheden med Pastorseminariets liturgi/hymnologi-undervisning er faldet en smule gennem de seneste år; til gengæld er den markant for den obligatoriske efteruddannelse af præster – hvor denne undervisning netop burde være mest påkrævet. I det hele taget er det blandt præster med kortere embedstid, utilfredsheden og behovet for supplerende uddannelse er størst.

805 af samtlige adspurgte præster mener, at der er behov for efteruddannelsetilbud, der særlig tager sigte på gudstjeneste- og salmekundskab; 750 ville gøre brug af sådanne tilbud, hvis de fandtes.

193 har modtaget specifik efteruddannelse i liturgi; 214 i hymnologi. At tallet for salmekurser er større, skyldes sandsynligvis en ekstra indsats i forbindelse med fremkomsten af den nye salmebog i 2003.

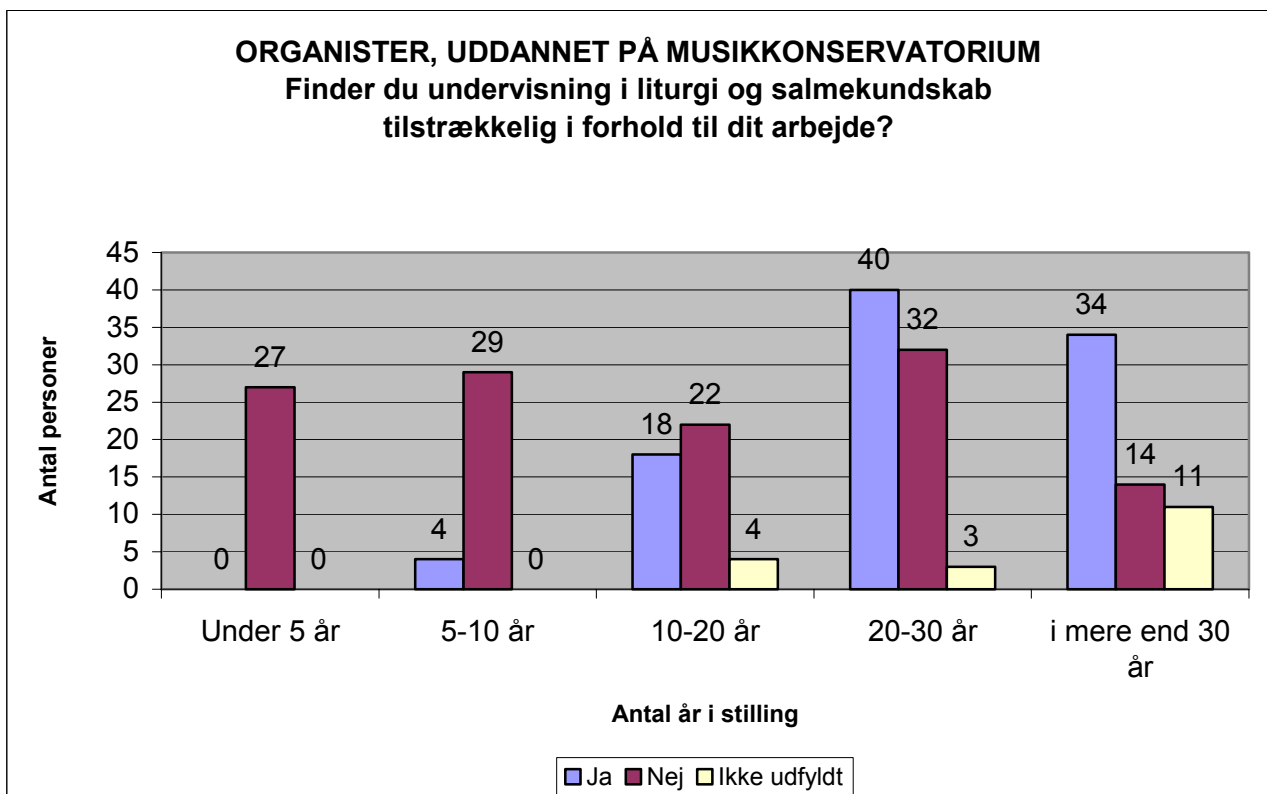
680 af de adspurgte præster mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

4.2 Organister

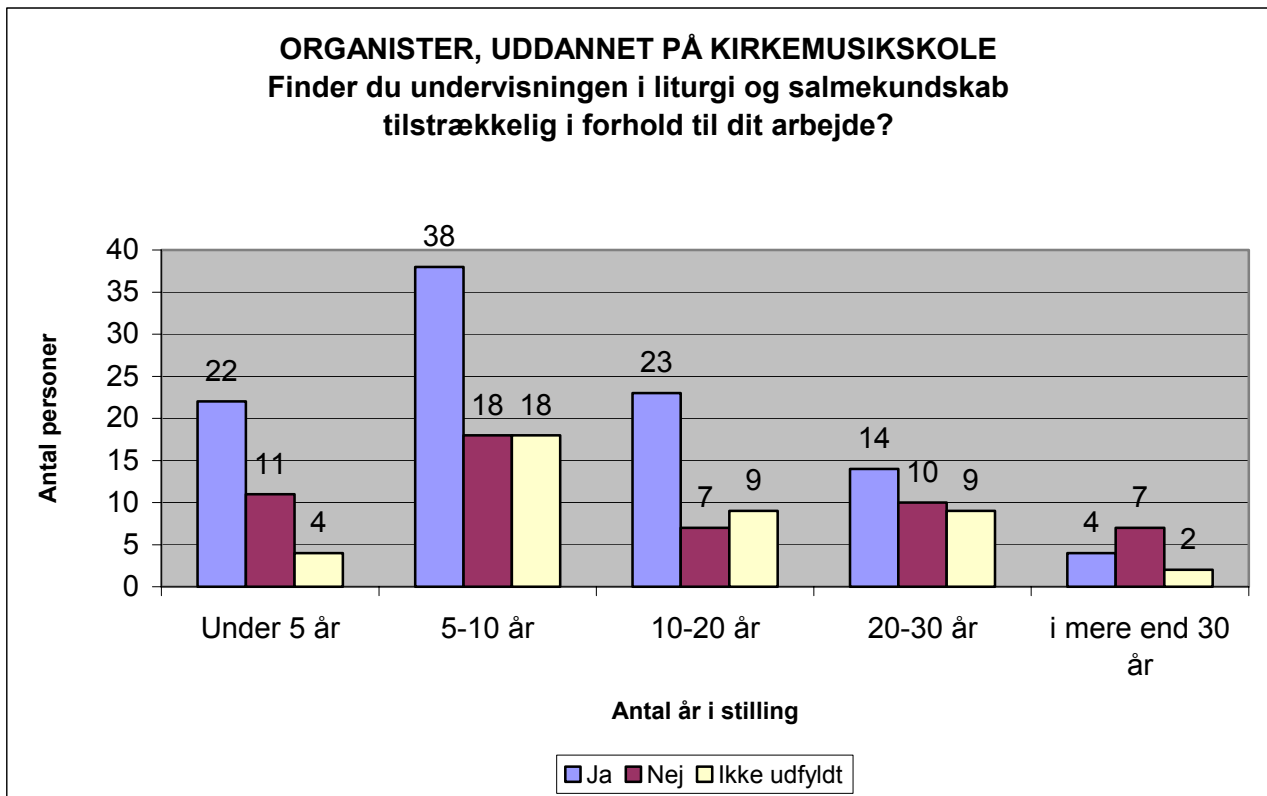
Gennem Organistbladet (medlemsblad for Dansk Organist- og Kantorsamfund) og PO-bladet – i begge tilfælde januarnummeret 2006 - samt Dansk Kirkemusikertidende (medlemsblad for bl.a. honorarlønnede organister), februar 2006 - blev undersøgelsens spørgeskema publiceret for denne faggruppe. Endvidere tilgik skemaet alle organister på DOKS' interne mailingliste.

De respektive fagorganisationer DOKS, FPO og Dansk Kirkemusikerforening opgiver tallet af aktive medlemmer til hhv. 457, 620 og ca. 450. Af disse o. 1500 organister, besvarede 497 undersøgelsens spørgeskema.

243 angiver konservatoriernes liturgi- og salmekursus som grunduddannelse. Af dem finder 96 grunduddannelsen tilstrækkelig, mens 129 svarer benægtende. Navnlig organister uddannet i de senere år er utilfredse med konservatoriernes liturgi- og hymnologiundervisning:

198 opgiver folkekirkens kirkemusikskoler som grunduddannelse i liturgi og salmekundskab. Her finder 101 at kurset i liturgi med salmekundskab er tilstrækkeligt som grundlag for organistarbejdet; 53 mener nej.

- Tydeligvis er kirkemusikskolernes liturgi- og hymnologiundervisning forbedret gennem de senere år.

38 af de besvarende organister har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 126 i salmekundskab. 333 af de adspurgte har ikke modtaget efteruddannelse i liturgi/hymnologi.

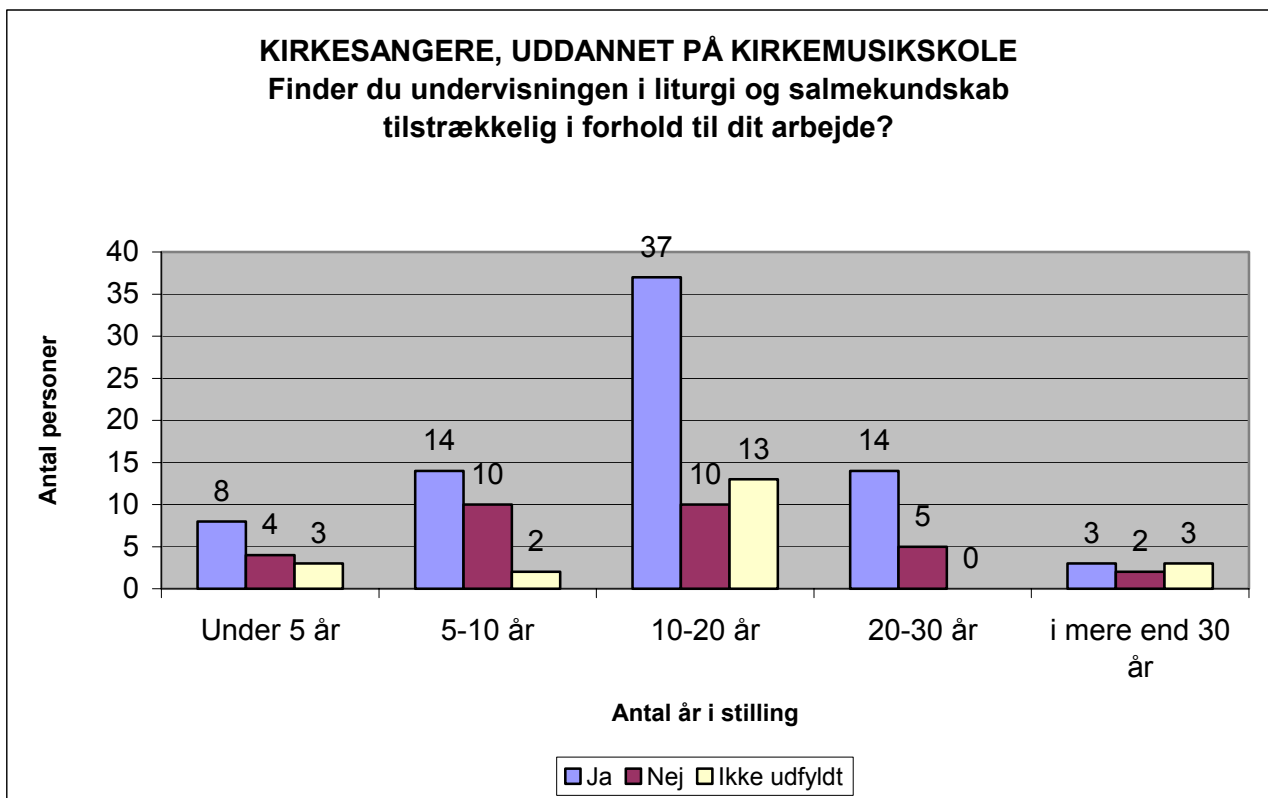
384 finder, at der er behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 386 ville deltage, hvis det blev tilbudt.

373 af de adspurgte organister mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

4.3 Kirkesangere

Gennem Dansk Kirkemusikertidendes januar-nr. 2006 og Vestervig Kirkemusikskoles mailingliste med nuværende og tidligere elever blev kirkesangerne i folkekirken gjort delagtige i undersøgelsen. Cirka 450 kirkesangere har modtaget spørgeskemaet gennem Dansk Kirkemusikertidende, medens sognepræsterne via kirkenettet blev anmodet om at bringe skemaet videre til de ansatte i sognene. 284 kirkesangere reflekterede på undersøgelsen.

132 kirkesangere anfører folkekirkenes kirkemusikskolers kursus i liturgi med salmekundskab som grunduddannelse. 78 finder dette kursus er tilstrækkeligt som grundlag for kirkesangere, 33 mener nej. Resten svarede ikke på det.

- Kirkesangerne er som helhed overvejende tilfredse med grunduddannelsen.

16 har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 34 i salmekundskab. 250 har ikke modtaget nogen efteruddannelse i disse gudstjenestefag.

182 finder behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 213 ville deltage, hvis det blev tilbudt.

168 af de adspurgte kirkesangere mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

4.4 Kordegne

Folkekirken har ca. 440 ansatte i kordegnestillinger. Undersøgelsens spørgeskema blev publiceret via kirkenettet til alle kirkekontorer, og i Kordegnenes Blad, januar 2006.

172 kordegne besvarede undersøgelsens skema.

160 opgiver kirkeministeriets kordegneuddannelse som grundkursus i liturgi og hymnologi, og af dem mener 83 at det er tilstrækkeligt. 72 finder kurset utilstrækkeligt som grundlag for kordegnens liturgiske medarbejderskab.

6 har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 10 i salmekundskab.

105 finder behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 113 ville deltage, hvis det fandtes.

93 af de adspurgte kordegne mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

4.5 Kirketjenere og Gravere

Gennem fagbladene Kirketjenernes Blad og Landsbygraveren blev undersøgelsens spørgeskema publiceret for disse faggrupper.

Danmarks Kirketjenerforening tæller ca. 500 aktive medlemmer, Forbundet af Kirke- og Kirkegårdsansatte ca. 1770 aktive. 158 kirketjenere og gravere deltog i undersøgelsen. 51 anfører kirketjeneruddannelsen som grunduddannelse – 51 opgiver anden uddannelsesbaggrund, heraf en del som specifikt nævner kirkeministeriets grundkursus for gravere. (54 anførte ingen uddannelse). 35 af samtlige adspurgte finder deres grunduddannelse tilstrækkelig mht. medvirken ved gudstjenester og kirkelige handlinger, 60

finder den utilstrækkelig. Resten svarer ikke på det, en del fordi de slet ikke har modtaget uddannelse i gudstjenestefag.

3 har deltaget i efteruddannelse i liturgi, 2 i salmekundskab.

93 finder behov for efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab, og 97 ville deltage, hvis det fandtes.

87 af de adspurgte kirketjenere og gravere mener, at folkekirken savner et videns- og udviklingscenter for liturgi og hymnologi.

5.0 TILKENDEGIVELSER OG KOMMENTARER

Undersøgelsens afsluttende spørgsmål: *Kan du evt. kort beskrive en selvoplevet situation, hvor et større / bedre kendskab til hhv. liturgi eller salmer ville have været af betydning i forhold til dit arbejde, eller dit forhold til de øvrige kolleger i kirken?* - gav anledning til talrige kommentarer fra alle faggrupper om, hvor der i særlig grad opleves vanskeligheder og ønskes bedre faglig kompetence. Der foreligger dermed et righoldigt materiale, som kan bruges i en intensiveret, målrettet efteruddannelse i liturgi og hymnologi. Omfanget alene gør det umuligt at aftrykke alle tilkendegivelser, men de mest repræsentative gengives her:

5.1. Præster

- **Jeg er mest interesseret i noget, der kan udvikle højmissen og andre gudstjenesteformer. Det skal ses i lyset af, at jeg ikke mener, højmissen taler til ret mange af nutidens mennesker, pga. dens stive form og liturgi...**
- **...jeg synes generelt, både for mit eget vedkommende og de gudstjenester, jeg deltager i, at gudstjenestens "skønhed" kunne højnes, uden dermed at gå i højkirkelig retning...**
- **Liturgisk beredskab i forbindelse med sjælesorg...**

- Generelt i forhold til planlægning af højmesser, når man forsøger at markere højtidder...
- Jeg har kun været præst i 5 måneder i et vikariat, der snart er slut. Salmekundskab er et kæmpe område. Jeg synes det kræver stort overblik at lave et sammenhængende salmevalg, der kan være med til at skabe en helstøbt gudstjeneste. Mht. liturgi, så melder spørgsmålene sig ofte, når jeg skal lave anderledes gudstjenester og andagter for børn, gamle, konfirmander eller med deltagelse af forskellige grupper...
- Et jordnært eksempel: Der skal medvirke et kor ved gudstjenesten. De synger, hvad de nu kan. Det passer ikke altid lige godt, og skal de så også synge mellem prædiken og salme, brydes sammenhængen totalt. Det samvær, som gudstjenesten også er, skal bygges op om noget, det skal ikke bare være de forhåndenværende søm, der bruges – og hvis musikken ikke er tænkt ind i helheden, bliver den et forstyrrende element...
- Generelt ved valg af salmer til begravelser og bisættelser.
- De første år blev jeg jævnlige bagtalt ude i byen af organisten, fordi hun ikke mente, at jeg kunne finde ud af at vælge nogle ordentlige salmer ... havde jeg været på salmekursus, ville jeg have stået stærkere overfor kritikken...
- Søndagsgudstjenestens salmer i forhold til kirkeåret savner jeg større viden om. Også indblik i liturghistorien, for at have et bedre grundlag for at bedømme, hvad vi skal og IKKE skal mht. ændringer og nye gudstjeneste-former...
- Et kursus, hvor præst, organist og kirkesanger er med alle tre, ville nok være en god idé.
- Kunne man forestille sig et sted, hvor man kunne rekvirere/bytte gode ideer til gudstjenester, musikgudstjenester og højtidsliturgier?
- ... præstens sans for gudstjenestens musik og salmemelodier. Her kunne jeg godt lære noget mere...
- I forhold til alternative gudstjenester oplever jeg ofte, at jeg opfinder den dybe talerken selv...
- Familiegudstjenester, ungdomsgudstjenester, småbørnsgudstjenester og påsegudstjenester har gennem årene været store udfordringer – her har jeg især manglet uddannelse i liturgi og salmekundskab...

- Jeg savner den helt basale viden, den helt grundlæggende teologiske baggrund for det liturgiske og salmerne...
- En præstekollega satte slet ikke høstsalmer på til en høstgudstjeneste!
- Som nyudklækket præst, følte jeg mig meget godt klædt på til opgaven. Men jeg mener, der er behov for at "holde gryden i kog" mht. den liturgiske spændstighed. Nye, gode liturgier og gudstjenesteformer kommer ikke ud af den blå luft...
- Jeg mener, der er et skrigende behov for et "Fornyelsescenter" for liturgi og salmer i folkekirken. Jeg tror, vi taber en masse folk på gulvet (og allerede har gjort det). Vi må begynde at se gudstjenesterne i et mere tidssvarende lys, uden derfor at gå på akkord med indholdet...
- Jeg tror behovet er meget, meget stort, og håber, denne undersøgelse må resultere i, at man virkelig gør noget ved det liturgi-praktiske i præsternes efteruddannelse!

5.2 Organister

- I samarbejdet mellem præst og organist er det af stor betydning, at begge parter har et godt kendskab til hinandens områder for at undgå unødvendige misforståelser og konflikter. Derfor er det vigtigt, at også organisten ved noget om liturgi og salmer, så mulighederne for en frugtbar dialog bliver styrket.
- Præst og organist kører ofte i to parallelle spor mht. planlægning af gudstj. Der mangler ofte et fælles "søndagstema" for musik- og tekstvalg. Et tættere og mere langsigtet samarbejde ville være en gevinst. Send dem på kursus sammen...
- Som ny organist ville det være en god hjælp, om man kunne uddybe sin salmekundskab – ikke mindst mht. versregistrering...
- Jeg savner vejledning i nyere, rytmiske salmer.
- Jeg oplever af og til, at jeg kommer til kort, når jeg – fra min ende af kirken – vil forsøge at understøtte præstens "budskab" – altså, hvordan kan jeg være med til at gøre gudstjenesten til en helhed. Hvilke midler har jeg? Hvordan understøtter jeg bedst muligt teksten i den enkelte salme? Tolker jeg salmerne rigtigt, og fremhæver det rigtige vers, og virker det efter hensigten – og hvad er hensigten? Dertil kommer usikkerhed mht. valg af præ- og postludium, den rette stemning osv...
- Efteruddannelse i rytmisk salme- og korsang er et stort behov.

- Præsters kendskab til liturgi og salmespørgsmål er mindst lige så tilfældig som organisters. Begge parter har brug for opdatering i forhold til nye salmer, ikke mindst kvalitetsbetonet rytmisk musik. På det rytmiske område accepterer alt for mange, især præster, melodier af elendig kvalitet.
- På konservatoriet lærer man ikke de rytmiske salmer at kende, som menighedsrådene forlanger i ansættelsesbreve...
- Samarbejdet med præsten ville blive endnu bedre, hvis jeg havde større salmekundskab. Jeg vil deltage i efteruddannelse, hvis det er koncentreret undervisning med højt fagligt niveau.

5.3 Kirkesangere

- Ved min ansættelse fandt jeg det meget svært at finde den passende form for "optræden" for en kirkesanger. Hvor skulle jeg placere mig i kirken i forhold til min sang – med front mod eller væk fra kirkegængerne osv. Jeg måtte derfor finde min egen måde og mine egne argumenter herfor. Der mangler i høj grad retningslinjer...
- Min "uddannelse" som kirkesanger består i kirkemusikkurser på Løgumkloster højskole. Min "organist" er pianist uden liturgisk/kirkemusikalsk baggrund. Vi har præsteret at levere et præludium til De Ni Læsninger, der ramte helt ved siden af...
- ...specielt de rytmiske salmer; der er mange fortolkninger af, hvordan de skal udføres. Det varierer fra kirke til kirke (jeg har en halv stilling og forskellige kirker, hvor jeg afløser)..
- Ved udsyngning står man som kirkesanger alene, og savner relevante trøste-ord og salmer i den forbindelse...
- For mig at se, er der et behov for at kommunikere salmeteksterne (deres indhold, symbolik, historie m.m.) bedre ud til menighederne og for den sags skyld også til kirkebetjeningen. Det vil styrke forståelsen af og glæden ved at synge salmer...
- ... ord, der med forskellig oplæsning kan betyde noget vidt forskelligt...
- Det er min opfattelse, at en del præster burde have bedre kendskab til liturgi og salmer. Jeg under mig eksempelvis over, at man kan finde på at iføre sig en grøn messehagel Pinsedag, og en rød Trinitatis søndag...

- Den nye salmebog betyder en enorm udfordring, som kræver støtte og uddannelse mange år endnu...

5.4 Kordegnes, kirketjeneres og graveres kommentarer

- Som kordegn ville det være rart, hvis man havde et større kendskab til liturgien i almindelighed, når man betjener flere præster, som har hver sin form...
- ...forståelsen for hinandens arbejde kan gøre gudstjenesten til en oplevelse, hvor det hele går op i en større enhed...
- Det ville give en større forståelse af gudstjenesten, hvis man lærte lidt om dens baggrund.
- ... mulighed for at genopfriske det, man lærte for år tilbage...
- Grunduddannelsen er mangelfuld, hvis man ikke har mange års kirkegang i baggen...
- Hvis man som medarbejder skal undgå at "brænde ud", kunne det virke forebyggende at få nyt lys over kirketjenesten, der ellers efter nogle år risikerer at blive ren rutine...
- Jeg savner forståelse for valg af blomster til altret, så det passer til dagens tekst og/eller kirkeårets liturgiske farver...
- Det kunne være dejligt, om man også ville tage alvorligt, at kirketjenere er medarbejdere ved gudstjenesten – og give os større indsigt i, hvad der foregår.
- Bedre indsigt = større arbejdsglæde!

6.0 Oversigt: Samtlige besvarelser

Hvor mange år har du medvirket ved gudstjenester og kirkelige handlinger?

	Præst	Organist	Kordegne	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	13	9	6	7	6
Under 5 år	190	72	28	50	45
5-10 år	217	117	58	58	40
10-20 år	302	95	48	103	30
20-30 år	217	119	18	40	28
mere end 30 år	87	85	14	26	9
	1026	497	172	284	158

Har du modtaget specifik uddannelse i liturgi og salmekundskab?

	Præst	Organist	Kordegne	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	23	20	4	78	54
universitet/konservatorium	34	243	1	8	2
pastoralseminarium	821	4	2	1	0
præsternes obligatoriske efteruddannelse	108	0	0	0	0
kirkemusikskole	6	198	1	132	0
kordegneuddannelsen	0	0	160	9	0
kirketjeneruddannelsen	0	0	0	0	51
andet	34	32	4	56	51
	1026	497	172	284	158

Har uddannelsen været tilstrækkelig til at du kunne varetage dine liturgiske og salmæssige opgaver?

	Præst	Organist	Kordeg	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	128	91	10	121	63
Ja	325	213	88	110	35
Nej	573	193	74	53	60
	1026	497	172	284	158

Har du deltaget i efteruddannelse i liturgi?

	Præst	Organist	Kordeg	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	18	18	3	25	11
Ja	193	38	6	16	3
Nej	815	441	163	243	144
	1026	497	172	284	158

Har du deltaget i efteruddannelse i hymnologi/salmekundskab?

	Præst	Organist	Kordeg	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	27	19	2	27	12
Ja	214	126	10	34	2
Nej	785	352	160	223	144
	1026	497	172	284	158

***Er der brug for et efteruddannelses tilbud,
der særlig tager sigte på gudstjeneste- og
salmekundskab?***

	Præst	Organist	Kordegner	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	96	52	12	54	15
Ja	805	384	105	182	93
Nej	125	61	55	48	50
	1026	497	172	284	158

***Ville du benytte et efteruddannelses tilbud i
Gudstjeneste- og salmekundskab?***

	Præst	Organist	Kordegner	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	92	39	18	17	12
Ja	750	386	113	213	97
Nej	184	72	41	54	49
	1026	497	172	284	158

***Savner folkekirken et videns- og udviklings-
center for gudstjenesteforberedelse, salmer og
kirkemusik?***

	Præst	Organist	Kordegner	Kirkesanger	Kirketjener/graver
Ikke udfyldt	155	68	49	76	39
Ja	680	373	93	168	87
Nej	191	56	30	40	32
	1026	497	172	284	158

7.0 BILAG

7.1 Spørgeskema til præster, organister, kirkesangere, kordegne, kirketjenerne og gravere

Bestyrelsen for Folkekirkens Uddannelsesinstitutioner har besluttet at undersøge, om der skulle være behov for særlige efteruddannelses tilbud i gudstjeneste- og salmekundskab.

Undersøgelsen foretages primært gennem dette spørgeskema, som udsendes via kirkenettet og fagorganisationernes medlemsblade.

Besvarelserne vil danne grundlag for evt. nye tiltag m.h.p. en styrkelse af gudstjeneste- og salmekundskab hos de personalegrupper i folkekirken, der er ansvarlige for gudstjenesternes og de kirkelige handlinger.

Det er derfor af betydning, at så mange som muligt, medvirker ved besvarelsen af skemaet.

Seneste svar dato er 31. januar 2006.

Besvarelserne vil derefter blive behandlet, og resultatet vil indgå i en rapport, der udarbejdes af sognepræst Jørgen Kjærgaard, Vestervig Præstegård, Præstegårdsvej 8, 7770 Vestervig.

– tlf. 97-94 11 12 mail: jkj@km.dk - til hvem evt. spørgsmål vedr. undersøgelsen kan rettes.

Skemaet bedes returneret til ovenst. Adresse – eller udfyldt elektronisk via flg. netadresse:
www.kirkemusikskole.dk/liturgi-hymnologi/

Undersøgelse af behovet for efteruddannelse i liturgi og salmekundskab hos de af folkekirkens personalegrupper, der er ansvarlige for gudstjenester og kirkelige handlinger

1. *Hvilken funktion har du:*

Præst Organist Kordegn Kirkesanger Kirketjener/graver

2. *Hvor mange år har du medvirket ved gudstjenester og kirkelige handlinger:*

under 5 år 5-10 år 10- 20 år 20-30 år i mere end 30 år

3. Har du modtaget specifik uddannelse i liturgi og salmekundskab:

- universitet/konservatorium pastoralseminarium præsternes obligatoriske efteruddannelse
- kirkemusikskole kordegneuddannelsen kirketjeneruddannelsen
- andet, anfør evt. hvilken: _____
-

4. Finder du grunduddannelsen i liturgi og salmekundskab tilstrækkelig i forhold til dit arbejde:

- ja nej
-

5. Har du deltaget i efteruddannelse i liturgi (f.eks. Præstehøjskolen eller på stiftskursusdage):

- ja nej
-

6. Har du deltaget i efteruddannelse i hymnologi/salmekundskab (f.eks. Præstehøjskolen eller på stiftskursusdage):

- ja nej
-

7. Er der behov for efteruddannelsetilbud, der særlig tager sigte på gudstjeneste- og salmekundskab:

- ja nej
-

8. Ville du benytte et efteruddannelsetilbud i gudstjeneste- og salmekundskab, hvis det blev tilbudt på samme vilkår som øvrig efteruddannelse i folkekirken, dvs. arbejdsgiverfinansierede kurser af kortere og længere varighed:

- ja nej
-

9. Savner folkekirken et videns- og udviklingscenter for gudstjenesteformer, nye salmer og kirkemusik:

- ja nej
-

10. Kan du evt. kort beskrive en selvoplevet situation, hvor et større / bedre kendskab til hhv. liturgi eller salmer ville have været af betydning i forhold til dit arbejde, eller dit forhold til de øvrige kolleger i kirken?

(Alle besvarelser behandles som anonyme både mht. person- og stednavne i undersøgelsens afrapportering!)

7.2 Spørgeskema til biskopperne

Til biskopperne

Bestyrelsen for Folkekirkens Uddannelsesinstitutioner har bedt mig forestå en undersøgelse af et eventuelt behov for en særlig indsats mht. efteruddannelse i gudstjeneste- og salmekundskab for de personalegrupper, der medvirker ved gudstjenester og kirkelige handlinger - primært præster og organister.

Undersøgelsen vil bestå i en udredning af den faktiske grunduddannelse i liturgi og hymnologi, samt en spørgeskemaundersøgelse, og resultere i en rapport pr. 1. marts 2006. Spørgeskemaet tilstilles præsterne via kirkenettet, og de øvrige faggrupper gennem mailinglister og de respektive fagblade.

Resultaterne af denne undersøgelse vil danne grundlag for fortsatte, konkrete overvejelser om en styrkelse af efteruddannelsestilbuddene i liturgi og hymnologi.

Særligt vil jeg anmode biskopperne om en tilkendegivelse af deres indtryk af tilstanden på dette område. Det er min formodning, at biskopperne i kraft af deres embedsvirke må have opnået en række erfaringer af præsters, organisters, kirkesangeres og kordegnes udførelse af det liturgiske "håndværk" og af salmebrug og salmevalg.

Det vil være af stor værdi for nævnte undersøgelse, om biskopperne vil afse tid til at nedfælde deres indtryk af forholdene, gerne med påpegning af, hvor der i særlig grad måtte tiltrænges en indsats for at øge kvaliteten af det liturgiske og hymnologiske arbejde.

Til støtte for besvarelsen anføres nogle spørgsmål, der absolut kun skal opfattes som vejledende. Muligvis er spørgsmålene for detaljerede - men de vil på den anden side give mulighed for en indkredsning af, på hvilke felter der i givet fald er problemer, som bør angribes. Finder man en kortfattet deskriptiv besvarelse mere velegnet, er dette fuldt så velkomment. Den vil da indgå i slutrapporten som et bilag, med mindre dette udtrykkelig frabedes.

Af hensyn til projektets rettidige gennemførelse beder jeg om, at den anmodede tilkendegivelse må blive returneret senest 31. januar 2006.

Med venlig hilsen og ønsket om glædeligt nytår!

Jørgen Kjærgaard

Præstegårdsvej 8, 7770 Vestervig - tlf.: 97-94 11 12 - mail: jkj@km.dk

UNDERSØGELSE AF BISKOPPERNES ERFARINGER VEDR. LITURGI OG HYMNOLOGI:

1. Opleves der vanskeligheder med præsternes liturgiske tilrettelæggelse og udførelse af:

gudstjenester	ja ☐	nej ☐
dåb	ja ☐	nej ☐
nadver	ja ☐	nej ☐
vielser	ja ☐	nej ☐
begravelser	ja ☐	nej ☐
andet ☐ - angiv evt. hvilke	_____	

2. Opleves eventuelle vanskeligheder hos:

- især præster med ingen eller kort præsteerfaring
 også hos præster med længerevarende præsteerfaring

3. Hidrører evt. liturgiske problemer fra manglende viden om ritualets teologiske intention:

ja nej

4. - Eller fra manglende indøvelse i ritualets mest hensigtsmæssige, praktiske udførelse:

ja nej

5. Er der brug for en mere konsekvent, ensartet uddannelse / efteruddannelse i forståelsen og udførelsen af gudstjenester og kirkelige handlinger:

ja nej

6. Opleves der vanskeligheder m.h.t. salmebrug og salmevalg:

ja nej

7. Opleves eventuelle vanskeligheder hos:

- især præster med ingen eller kort præsteerfaring
 - også hos præster med længerevarende præsteerfaring
-

8. Hidrører eventuelle hymnologiske problemer fra manglende viden om salmernes brugssigte:

ja nej

9. Er salmerepertoiret for nogle præsters vedkommende for begrænset til at kunne være dækkende:

- især hos præster med ingen eller kort præsteerfaring
 - også hos præster med længerevarende præsteerfaring
-

10. Kendes der eksempler på personalekonflikter, der er opstået på grund af liturgiske/hymnologiske uoverensstemmelser:

ja nej

11. Vil nogle personalekonflikter kunne forebygges ved initiativer, hvor de involverede personalegrupper bringes sammen i en kursussituation og udfordres til fælles forberedelse af gudstjenester mv.:

ja nej

12. Er der brug for et mere etableret folkekirkeligt uddannelses / efteruddannelses tilbud i salmekundskab:

ja nej

13. Savner folkekirken et videns- og udviklingscenter for gudstjenesteformer, nye salmer og kirkemusik:

ja nej

7.3 Modtagere af rapporten

Kirkeministeren

Kirkeministeriets kontorchefer

Folkekirkens biskopper

Bestyrelsen for Folkekirkens Uddannelsesinstitutioner for Præster

Rektorerne for Folkekirkens Uddannelsesinstitutioner for Præster

Rektorerne for folkekirkens kirkemusikskoler

Bestyrelsen for Landsforeningen af Menighedsråd

Bestyrelsen for Den danske Præsteforening

Det Kgl. Danske Musikkonservatorium

Det jyske Musikkonservatorium

Vestjysk Musikkonservatorium

Nordjysk Musikkonservatorium

Dansk Organist- og Kantor Samfund

Foreningen af Præliminære Organister

Dansk Kirkemusikerforening

Danmarks Kordegneforening

Danmarks Kirketjenerforening

Forbundet af kirke- og kirkegårdsansatte